

تعارف در فرهنگ و زبان فارسی: موقعیت‌ها، کارکردها و ساختارهای زبانی (تمهیدی برای تدوین درسنامه‌های آموزش زبان فارسی به عنوان زبان خارجی)

نگار داوری اردکانی^{۱*}، مریم پورنوروز^۲، فرشته باقری^۳، مرضیه کلانتری^۴

۱. دانشیار زبان‌شناسی، دانشگاه شهید بهشتی، تهران، ایران

۲. دانشجوی دکتری آموزش زبان فارسی به فارسی‌زبانان، دانشگاه شهید بهشتی، تهران، ایران

۳. دانشجوی دکتری آموزش زبان فارسی به فارسی‌زبانان، دانشگاه شهید بهشتی، تهران، ایران

۴. دانش‌آموخته کارشناسی ارشد آموزش زبان فارسی به فارسی‌زبانان، دانشگاه شهید بهشتی، تهران، ایران

پذیرش: ۱۴۰۰/۰۳/۰۹

دریافت: ۱۳۹۹/۰۶/۲۴

Ta'arof in Persian Culture and Language: Situations, Functions and Linguistic Structures (A Preparation for Compiling Textbooks for Teaching Persian as a Foreign Language)

Negar Davari Ardakani^{*1}, Maryam Pournorouz², Fereshteh Bagheri³, Marziyeh Kalantari⁴

1. Associate Professor of Linguistics, Shahid Beheshti University, Tehran, Iran

2. Ph.D. Candidate in Teaching Persian as a Foreign Language, Shahid Beheshti University, Teh-ran, Iran

3. Ph.D. Candidate in Teaching Persian as a Foreign Language, Shahid Beheshti University, Teh-ran, Iran

4. M.A. in Teaching Persian as a Foreign Language, Shahid Beheshti University, Tehran, Iran

Received: 2020/09/14

Accepted: 2021/05/30

10.30473/il.2023.55086.1405

Abstract

It is more than two decades that culture has been taught as the fifth skill for foreign language learners. Ta'arof is a communicative strategy that Persian learners need to use in their very initial interactions with Iranian society, and a lack of knowledge and skill may cause miscommunication. A review of some of the most popular Teaching Persian as a Foreign Language (TPFL) textbooks shows the need for a pedagogical and linguistic framework for teaching ta'arof. The present article is an attempt to provide such basis by portraying a relatively cohesive picture of ta'arof situations, functions and linguistic structures through investigating ta'arof in native-speakers' daily conversations. In this research a corpus of ta'arof collected by Kalantari (2018) was investigated based on Koutlaki's (2018) framework of politeness and ta'arof. The findings showed nine situations of ta'arof including conversation onset, reception, request and enquiry, gratitude, empathy and sympathy, appreciation and encouragement, donation and receiving gifts, states and actions, coming and going and conversation disclosure. Then, the functions in each situation and the linguistic structures used to express ta'arof were examined. The research took a preliminary step towards a grammar of ta'arof which could be used in compiling TPFL textbooks and facilitating teaching and learning of ta'arof.

Keywords: Ta'arof, culture, Teaching Persian as a Foreign Language (TPFL), situations, functions, linguistic strategies, sociolinguistics.

*Corresponding Author: Negar Davari Ardakani

Email: negar.davariardakani@gmail.com

چکیده

بیش از دو دهه است که در آموزش زبان خارجی، فرهنگ به عنوان مهارت پنجم تدریس می‌شود. تعارف راهبردی ارتباطی است که فارسی‌آموزان خارجی در اولین مواجهات خود با زبان فارسی با آن روبه‌رو می‌شوند و نداشتن دانش و مهارت فهم و به کارگیری آن می‌تواند منجر به سوء ارتباط شود. مروری بر برخی از رایج‌ترین کتاب‌های آموزش زبان فارسی به عنوان زبان خارجی (آزفا) نیاز به یک زیرساخت زبانی و آموزشی برای آموزش تعارف را نشان می‌دهد. مقاله حاضر تلاشی است در جهت فراهم آوردن این زیرساخت از طریق ترسیم تصویر نسبتاً منسجمی از موقعیت‌ها، کارکردها و ساختارهای زبانی تعارفات روزمره فارسی‌زبانان بومی. در این تتبع پیکره تعارفات فراهم آمده توسط کلانتری (۱۳۹۸) در چهارچوب طرح ادب و تعارف کوتلاکی (۱۳۹۷) بررسی شد. در مجموع ۹ موقعیت پرکاربرد تعارف شامل آغاز دیدار/ مکالمه، پذیرایی، درخواست و پرسش، سپاسگزاری، همدلی و همدردی، تمجید و تشویق، داد و دهش، حضور و غیاب، آمد و رفت و پایان دیدار تشخیص داده شد. سپس کارکردهای هر موقعیت مشخص و سازوکارهای زبانی بیان تعارفات نیز جستجو شد. این پژوهش گامی مقدماتی به سوی تدوین دستور تعارف برای بهره‌گیری در تهیه و تدوین کتاب‌های آموزش زبان فارسی است و طبعاً در تسهیل آموزش و یادگیری تعارف تأثیر گذار است.

کلیدواژه‌ها: تعارف، فرهنگ، آموزش زبان فارسی به عنوان زبان خارجی، موقعیت‌ها، کارکردها و سازوکارهای زبانی، زبان‌شناسی اجتماعی.

* نویسنده مسئول: نگار داوری اردکانی

مقدمه

امروز در هم تنیدگی آموزش زبان و فرهنگ و ضرورت آموزش توامان آنها امری مقبول در نزد متخصصان و متولیان آموزش زبان است. فرهنگ مؤلفه‌های متعددی دارد که از آن جمله می‌توان به آداب و رسوم، تاریخ، ادبیات، دین / مذهب، جنسیت، ادب / تعارف / معاشرت، کار / شغل / تجارت، الگوهای خانوادگی، باورها و عقاید اشاره کرد و آموزش فرهنگ نیز به ناچار لازم است در برگرفته آموزش این مؤلفه‌های بی‌شمار باشد. عدم آگاهی از ظرافت‌های فرهنگی - زبانی می‌تواند منجر به سوء برداشت و حتی گاهی شرمساری گوینده شود.

از آنجا که فرهنگ ایرانی فرهنگی کهن و بنابراین پیچیده است، موضوع آموزش فرهنگ در آموزش زبان فارسی به غیرفارسی‌زبانان اهمیتی دوچندان می‌یابد. نگرش سنجی داوری (۱۳۸۶) نشان داد که فرهنگ و هویت ایرانی مشتمل بر شبکه پیچیده‌ای از ۱۸ مؤلفه مختلف شامل ادب و مهمان‌دوستی و احترام به پدر و مادر، پایبندی به آداب و رسوم اجتماعی و دینی، قومیت، تعلق به جغرافیا و مکان‌های خاص، اقتصاد، هنر، زبان و ادبیات، تاریخ و تمدن باستان و معاصر، ورزش و سیاست است. یکی از مشخصه‌های ممیز فرهنگ ایرانی «تعارف» است که ذیل مؤلفه ادب و مهمان‌دوستی قرار می‌گیرد که آموزش آن برای غیرفارسی‌زبانان مهم و در عین حال پیچیده است. این پدیده تقریباً در تمامی تعاملات روزمره ایرانیان مشهود است، تا آنجا که به‌عنوان عنصر اصلی ادب آیینی فارسی در نظر گرفته می‌شود (بیمن^۱، ۱۹۸۶؛ عسجدی^۲، ۲۰۰۱: ۹۲-۷۱؛ کوتلاکی^۳، ۲۰۰۲). تعارف همچنین از اهمیت بالایی در ارتباطات ایرانیان و ارتباطات بین‌فرهنگی میان ایرانیان و غیرایرانیان برخوردار است (عموزاده و توانگر، ۲۰۰۵: ۱۰۸).

با این حال، تعارف برای غیرایرانیان مبهم است و باعث سوء تفاهم می‌شود تا آنجا که حتی گاهی اینطور برداشت می‌شود که ایرانیان در رفتارهای خود صادق نیستند (آزاد ارمکی و بیکران بهشت، ۱۳۸۹: ۲۰۹-۱۹۶). ارزیابی غلط از وضعیت تعارف و نوع رابطه‌ای که با دیگر عناصر فرهنگی و اجتماعی دارد، می‌تواند منشأ بد فهمی‌های عمده‌ای شود که سیاحان و سیاستمداران و منتقدان اجتماعی ایرانی و غربی طی دو سده گذشته در مورد ایران بدان دچار شده‌اند (آزاد

ارمکی و بیکران بهشت، ۱۳۸۹: ۱۹۷). به این ترتیب، لازم است فارسی‌آموزان برای درک درست روابط و امکان برقراری ارتباط با استفاده از زبان فارسی، با کارکردها و ساختارهای اجتماعی و زبانی تعارف آشنا شوند و آنها را به درستی به‌کار ببرند. این در حالیست که در کتاب‌های آموزش زبان فارسی به غیرفارسی‌زبانان، آموزش فرهنگ همواره در حاشیه آموزش دستور، واژه و ... بوده است. با این که در برخی از آنها به طور پراکنده به موضوع تعارف و آموزش آن پرداخته شده، ابعاد مفهومی و آموزش زبانی تعارف هنوز در قالبی منسجم و نظام مند ترسیم نشده است تا انواع نقش‌ها و موقعیت‌های تعارف در طرح درس‌هایی با تمرکز بر آموزش فرهنگ تعارف تهیه و تدوین شود، بنابراین پژوهش حاضر با هدف استخراج و طبقه‌بندی نقش‌ها و موقعیت‌های تعارف از پیکره‌ای از تعارفات واقعی انجام شده است تا راهنمایی برای تدوین درسنامه آموزش تعارف به غیرفارسی‌زبانان باشد. آشنایی فارسی‌آموزان با موقعیت‌ها، بافت‌ها و کارکردهای مختلف تعارف از طریق گنجاندن محتواهای مرتبط اندیشیده در درسنامه‌های آموزش زبان فارسی در فهم و کاربرد درست تعارف ضروریست. به بیان دیگر، تهیه و تدوین متون آموزش زبان فارسی به غیرفارسی‌زبانان در درجه اول نیازمند ترسیم تصویر منسجم و جامعی از ابعاد مختلف تعارف است که این مقاله فتح بایی در این سمت و سو که می‌کوشد به پرسش‌های زیر پاسخ دهد:

الف. رایج‌ترین موقعیت‌های تعارف ایرانی چیست؟

ب. تعارفات در هر موقعیت چه کارکردهایی دارند؟

ج. ساختارهای زبانی تعارف کدامند و آموزش آنها با تدریس و تدوین کدام مباحث واژگانی و دستوری تناسب دارد؟

مروری بر پیشینه پژوهش

مفهوم کاربردشناختی ادب و تعارف در زبان فارسی

کوتلاکی^۴ (۱۹۹۷: ۱-۱۷۲) در تلاش برای شفاف‌سازی فرهنگ معاصر ایران که به نظر او تا حد زیادی برای غرب ناشناخته است، به توصیف تعارف و ارزش‌های اجتماعی و ادراک ادب^۵ در جامعه ایران، طبقه‌بندی نظام ادب فارسی و تجزیه و تحلیل عناصر وجهه^۶ فارسی پرداخته است. او با

4. Koutlaki
5. politeness
6. face

1. Beeman
2. Asdjodi
3. Koutlaki

برای رعایت هنجار جامعه انجام می‌شود و دقیقاً به همین دلیل است که در صورتی که یکی از دو طرف مکالمه قاعده درخواست/ امتناع را رعایت نکند، منجر به ناخشنودی و احتمالاً درگیری خواهد شد. وضعیت خشنودی و ناخشنودی از مکالمات مبتنی بر تعارف وقتی که فاصله اجتماعی نه دور و نه نزدیک باشد، متفاوت خواهد بود. آنها برخی از ناخشنودی‌ها از مکالمات را محصول ذهنیت تعارف‌گرایی ایرانی و بخشی را نیز محصول تضاد میل درونی دو طرف مکالمه می‌دانند. آنها ناخشنودی را لزوماً مرتبط با عدم صداقت یکی از طرفین مکالمه نمی‌دانند و معتقدند که بی صداقتی و ناخشنودی با ساختار تعارف پیوند یافته است و نه با کارکرد افراد. آنها به این نتیجه می‌رسند که دژکارکردی تعارف به دلیل تقوق برون بر درون است، به این معنی که جامعه از افراد انتظاراتی دارد که با تمایلات درونی آنها منطبق نیست. در نهایت تعارف را فرایندی همسو با پنهان کردن درون از دید دیگران می‌دانند. همچنین آنها به مقایسه کیفیت تعارف در کلان‌شهرها با جوامع کوچک‌تر می‌پردازند و به این نتیجه می‌رسند که چون در جوامع کوچک‌تر تضاد بین درون و برون به شدت این تضاد در کلانشهرها نیست، بنابراین تعارفات در جوامع کوچک‌تر کمتر منجر به ناخشنودی می‌شوند.

فایکا (۱۳۹۵: ۱۰۵-۱۲۳) می‌کوشد وجه تمایز ادب و تعارف را با بررسی ریشه واژه تعارف و سابقه آن در ایران قبل از اسلام تبیین کند و سپس به بررسی شباهت مفهومی واژه Hoflichkeit در زبان آلمانی با معادل آن یعنی تعارف در زبان فارسی می‌پردازد. در همان ابتدا جمله‌ای از گوته^۶ نقل می‌کند که بر تصنعی و غیرواقعی بودن مفهوم «مؤدب بودن» اشاره می‌کند و تعارف را ابزار تنظیم رابطه اجتماعی معرفی می‌کند و گمانه‌زنی می‌کند که تعارف ایرانی به سمت مفهوم Hoflichkeit در حال گذار باشد (همان: ۱۰۶). او توضیح می‌دهد که با تعارف می‌توان کارهای گوناگونی را به انجام رساند، مثلاً برقرار کردن رابطه، میزان کردن آن و یا حتی حفظ فاصله اجتماعی (همان: ۱۱۱). او متذکر می‌شود که رفتار اجتماعی در دو نوع مودبانه و غیرمودبانه خلاصه نمی‌شود و ممکن است رفتاری خنثی داشته باشیم. ضمن اینکه انواع رفتارهای مودبانه و غیرمودبانه را در دو طبقه به جا و بی جا جای می‌دهد. او می‌افزاید که مثلاً تعارف به جای مودبانه نیز می‌تواند آزاردهنده باشد. فایکا (همان: ۱۱۳) وقتی

تهیه یادداشت‌های میدانی از مکالمات طبیعی پیکره‌ای از داده‌های طبیعی جمع‌آوری کرده و با تحلیل آنها نتیجه می‌گیرد که مفهوم وجهه در فارسی شامل دو مفهوم عامیانه شخصیت و احترام^۱ است. او استدلال می‌کند که هر فردی راهبردهای ادب در فارسی را به منظور آشکار کردن احترام خود و در عین حال حفظ و تقویت شخصیت متعاملان اتخاذ می‌کند. کوتلاکی بر آن است که الگوی ادب براون و لوینسون^۲ (۱۹۷۸، ۱۹۸۷) نمی‌تواند داده‌های فارسی را به طور رضایت‌بخش توضیح دهد. او یکی از کاستی‌های این چارچوب را نادیده گرفتن جنبه‌های هنجاری ادب به لحاظ اجتماعی می‌داند. چون جنبه‌های هنجار اجتماعی ادب در زبان فارسی آن اندازه مهم است که اگر یک فرد خارجی حتی اندکی از آنها عدول کند، کلام و به تبع آن رفتار او غیر مؤدبانه تلقی می‌شود. همچنین به اعتقاد وی، الگوی براون و لوینسون بر برآورده کردن نیازهای وجهه فردی استوار شده است و نیازهای وجهه گروهی که عمدتاً در جوامع مشرق زمین و از جمله ایران مهم قلمداد می‌شود را نادیده گرفته است. این پژوهشگر یکی دیگر از کاستی‌های این الگو را عدم توجه به چندکارکردی بودن برخی پاره‌گفتارهای بسیار رایج فارسی می‌داند. اشاره او به کاربردهای زبانی مودبانه است که در آنها وجهه مخاطب و وجهه گوینده به طور مشابه یا نامشابه تحت تأثیر قرار می‌گیرد. کوتلاکی این کاستی‌ها را از طریق بازاندیشی مفاهیم وجهه و ادب فارسی در چارچوبی گسترده که حاصل تلفیق آثار براون و لوینسون (همان)، فریزر^۳ (۱۹۷۵، ۱۹۹۰)، فریزر و نولن^۴ (۱۹۸۱)، لیچ^۵ (۱۹۸۳) و مائو^۶ (۱۹۹۴) است رفع کرده است.

آزاد ارملی و بیکران بهشت (۱۳۸۹: ۱۶۹-۲۰۹) مبحث تعارف را به عنوان یکی از اساسی‌ترین مسائل جامعه ایرانی از منظر جامعه‌شناسی بررسی می‌کنند. آنها تعارف را متضمن درخواستی از سوی گوینده و امتناعی از سوی شنونده و آن را وابسته به فاصله اجتماعی (به معنی دوری حسی) می‌دانند و استدلال می‌کنند که به همین دلیل است که دو فرد صمیمی می‌توانند بدون تعارف با یکدیگر ارتباط برقرار کنند. آنها توضیح می‌دهند که در فاصله اجتماعی زیاد که کارکردهای متقابل موقتی هستند، تعارفات لفظی و بازی‌گونه هستند یعنی صرفاً

1. respect
2. Brown & Levinson
3. Fraser
4. Nolen
5. Leech
6. Mao

۷. وقتی مودبی یعنی دروغ می‌گویی (گوته، فاوست ۲)

صوری را دعوت‌هایی می‌دانند که برای حفظ همزمان وجهه گوینده و مخاطب مورد استفاده قرار می‌گیرد. بنابراین این دعوت‌ها معمولاً در بافت‌هایی دوستانه اتفاق می‌افتند. بافت‌هایی که در آنها گوینده می‌داند که مخاطبش نمی‌تواند دعوت را قبول کند. ضمن اینکه گوینده با این دعوت، مخاطب خود را متوجه معذوریت خود می‌کند. با این آگاهی‌هاست که مخاطب با گوینده تعامل همدلانه می‌کند و دعوت او را رد می‌کند. بنابراین ایساک و کلارک (۱۹۹۰: ۴۹۳-۵۰۹) دعوت‌های صوری را دارای چند مشخصه زیر می‌دانند: گوینده علم به این موضوع دارد که قبول دعوت برای مخاطب ممکن نیست، گوینده به هیچ وجه مخاطب را ترغیب به پذیرش نمی‌کند، اصرار نمی‌ورزد، بلکه دعوت را با شک و تردید بیان می‌کند و زمان و مکان و سایر مشخصات آن را مبهم باقی می‌گذارد. ضمن اینکه حرکات بدنی گوینده (مثل نگاه و ...) طوری است که مخاطب را متوجه تمایل گوینده برای رد دعوت می‌نماید. ایساک و کلارک (۱۹۹۰: ۴۹۳-۵۰۹) متذکر می‌شوند که بحث زبان صوری^۵ یا کاربردهای صوری و غیرجدی^۶ زبان فقط به دعوت محدود نمی‌شود، بلکه می‌توان اقسام متنوعی از این نوع را ذیل برچسب کلی‌تر کارکردهای گفتاری صوری^۷ قرار داد که شامل عذرخواهی صوری، پیشنهاد صوری، پرسش و پاسخ صوری، تقدیر صوری، تیریک صوری و ... می‌شود. او (همان: ۵۰۶) متذکر می‌شود که گافمن (۱۹۷۴: ۴) نقل شده در ایساک و کلارک) نیز ذیل برچسب «کاربرد غیرجدی زبان» مواردی چون نقش بازی کردن/ ادا در آوردن^۸، دست انداختن^۹، طعنه زدن (تکه انداختن)^{۱۰}، تضاد غیرمتنظره^{۱۱} و ... اشاره می‌کند و معتقد است که این اقسام نیز با دعوت صوری شباهت‌هایی دارند.

آموزش ادب و تعارف به خارجیان

جعفری و غیائی زارچ (۱۳۹۷: ۹۳-۱۱۲) با استفاده از جامعه‌شناسی صوری زیمل^{۱۲} (۱۹۷۱) و نظریه کنش‌گفتار آستین^{۱۳} (۱۹۶۲) در زبان‌شناسی به بررسی جایگاه

سخن از کمیت تعارف می‌گوید تعارف را به دو دسته بیش از اندازه و شاه عبدالعظیمی تقسیم می‌کند. وی نشان می‌دهد که اصطلاح Iranian politeness نمی‌تواند معنا و مفهوم تعارف را چنانچه در جامعه ایرانی است، تبیین کند چراکه این اصطلاح هر دو مفهوم تعارف و ادب را پوشش می‌دهد و این دو مفهوم اخیر اگرچه همپوشانی دارند، مترادف نیستند.

علیرضایی (۱۳۸۷: ۱۰۸) تعارف را در طبقات کلامی، عملی، فراکلامی، کتبی، شفاهی، با نزدیکان و خویشان، اتفاقی و برنامه‌ریزی شده تقسیم‌بندی می‌کند. او اهداف تعارف را نشان دادن شأن و منزلت اجتماعی، حفظ ارزش‌های اجتماعی، تشخیص و نیز کسب سود معرفی می‌کند. او تعارفی را که برای کسب سود باشد را با لفظ «چاخان» از سایر تعارفات جدا می‌کند. او هم‌صدا با بیمن (۱۹۸۶) و آزاد ارمکی و بیکران بهشت (۱۳۸۹) خاستگاه تعارف را تقابل میان درون و بیرون و نیز سلسله مراتب و برابری می‌داند. علیرضایی (همان) برخی از افعال، ضمائر و عناوین و القاب متضمن تعارف را برمی‌شمارد.

مرادی مقدم (۲۰۱۷: ۴۱۳-۴۳۱) به موضوع ادب در پاسخ به تعریف و تحسین در بین دانشجویان دختر ایرانی می‌پردازد. وی در این مقاله موضوعات مورد تحسینی مانند تعلقات و دارایی‌ها، شخصیت، مهارت/ توانایی و ظاهر را بررسی کرده است و به این نتیجه رسیده است که دختران ایرانی با توجه به سه مولفه «موضوع مورد تعریف و تمجید»، «جنسیت تحسین‌کننده» و «بار فرهنگی» به تعریف و تحسین به شکل‌های مختلفی پاسخ می‌دهند. دانشجویان دختر در پاسخ به تمجید از راهبردهای ادب شامل تعارف، شکسته‌نفسی، مقابله به مثل مثبت^۱، شأن و پاسخ مثبت دوگانه^۲ استفاده کردند. ضمن اینکه پاسخ‌های آنها به جنسیت تحسین‌کننده نیز وابسته است، به این ترتیب که اگر تحسین‌کننده مونث باشد، دختران بیشتر با راهبردهای تعارف، رفتار متقابل و پاسخ مثبت دوگانه پاسخ می‌دهند در حالیکه اگر تحسین‌کننده مذکر باشد، آنها بیشتر با راهبردهای شأن و شکسته‌نفسی پاسخ می‌دهند.

ایساک و کلارک^۳ (۱۹۹۰: ۴۹۳-۵۰۹) در مقاله‌ای که درباره دعوت‌های صوری^۴ می‌نویسند، دعوت را به سه دسته صوری، غیرصادقانه و واقعی تقسیم می‌کنند. آنها دعوت‌های

5. ostensible
6. non-serious
7. ostensible speech acts
8. role play
9. teasing
10. sarcasm
11. irony
12. Simmel
13. Austin

1. hyper reciprocation
2. double positive response
3. Issacs & Clark
4. ostensible invitations

چارچوب نظری

مبنای نظری پژوهش حاضر، پژوهش جامع کوتلاکی درباره تعارف و ادب ایرانی است که بر پایه ارزیابی انتقادی نظریه‌های مهم ادب انجام شده است. کوتلاکی ضمن برشمردن نقایص نظریه‌های ادب، از تلفیق آنها چهارچوبی را ارائه می‌دهد که داده‌های ادب فارسی و از جمله تعارفات را توجیه می‌کند. او معتقد است که الگوی ادب براون و لوینسون (۱۹۷۸ و ۱۹۸۷) با اینکه از جامع‌ترین نظریه‌های ادب است و بر خلاف نظریه‌های پیشین، ادب را ذاتاً مرتبط به وجهه یا همان «تصور عمومی‌ای که هر فرد برای خود قایل است» (۱۹۸۷: ۶۱)، می‌داند و توصیف مفصلی از راهبردهای جبران کارکردهای تهدیدگر وجهه به دست می‌دهد، ادب را متشکل از راهبردهایی می‌داند که از شدت عمل کارکردی که وجهه مثبت یا منفی مخاطب و گاهی نیز گوینده را تهدید می‌کند، می‌کاهد. به نظر کوتلاکی (۱۳۹۷) یکی از ایرادات اصلی این چهارچوب برای زبان فارسی، آن است که در آن جنبه اجتماعی و هنجاری ادب کاملاً نادیده گرفته می‌شود. او می‌افزاید که در زبان فارسی همانند زبان چینی ناکامی در رعایت ادب موجب مجازات اجتماعی می‌شود و جنبه هنجار بنیاد ادب آنچنان نیرومند است که اگر کارکرد خاصی با هنجارهای اجتماعی تطابق نداشته باشد، بی‌ادبی تلقی می‌گردد. به همین دلیل کوتلاکی در چهارچوب تحلیلی خود برای ادب در زبان فارسی جنبه‌ای نظارتی قایل می‌شود. کوتلاکی دیگر ایراد وارد بر مدل براون و لوینسون را تأکید زیاد او بر نیازهای وجهه فردی و غفلت از نیازهای وجهه گروهی - که در برخی از جوامع و از جمله ایران بسیار مهم است - می‌داند.

به نظر کوتلاکی (۱۳۹۷) در زبان فارسی، وجهه منفی (به معنی حق مسلم آزادی عمل فردی) که در مدل ادب براون و لوینسون مرکزیت دارد، آن اندازه اهمیت ندارد. به علاوه، او بر این باور است که مفهوم تحمیل که در مدل براون و لوینسون ارتباط مستقیمی با وجهه منفی دارد، چندان با جامعه ایرانی متناسب نیست، زیرا در فرهنگ ایرانی نشان دادن احترام، مشارکت و کمک‌رسانی ارزش بالایی دارد. کوتلاکی در بررسی خود درباره برخی کارکردهای تهدیدگر وجهه نشان می‌دهد که این کارکردها در زبان فارسی کارکردهای ارتقا دهنده وجهه به شمار می‌آیند. او اضافه می‌کند که در جامعه ایرانی مهمان‌نوازی، تعارف غذا و دیگر خدمات‌ها و دعوت‌ها نشان‌دهنده توجه به شخصیت مخاطب است (چیزی شبیه به

«تعارف ایرانی» در آموزش زبان فارسی و پیچیدگی‌های کلامی آن پرداخته‌اند. نتایج پژوهش نشان داده تعارف‌های کلامی و غیرکلامی ایرانیان در آموزش زبان فارسی به‌عنوان زبان دوم، علاوه بر پیچیدگی‌های بیانی، از نظر صوری نیز برای زبان‌آموزان خارجی دشوار و گاه غیرقابل رمزگشایی است. آنها این مشکل را به آشنا نبودن زبان‌آموزان غیرفارسی‌زبان با ساختارهای اجتماعی تعارف و کنش‌های گفتاری آن نسبت می‌دهند. این پژوهش تدوین منابع آموزشی که ظرافت‌های فرهنگی تعارف را بیشتر در نظر می‌گیرند دشواری‌های مواجهه با تعارف را از طرف زبان‌آموزان غیرفارسی‌زبان کمتر می‌کند.

کلاتنری (۱۳۹۸: ۱-۱۵) پس از استخراج تعارفات از دل گزیده‌ای از متون داستانی فارسی، موقعیت‌های واقعی کاربرد تعارف را فهرست می‌کند. وی سپس اصول ششگانه نظریه لیچ (۱۹۸۳) را در داده‌های جستجو کرده و نشان می‌دهد که درصد بالایی از عبارات تعارفی در زبان فارسی حول اصل درایت شکل گرفته‌اند. همچنین براساس یافته‌های این پژوهش فعل «فرمودن» بیش‌ترین کارکرد تعارفی را در میان افعال فارسی دارد و علت را اطلاق آن به معانی مختلف خوردن، گفتن، آمدن، نشستن و ... می‌داند. کلاتنری طرح درس‌هایی برای آموزش تعارف در زبان فارسی نیز پیشنهاد می‌دهد.

مرور پژوهش‌های پیشین نشان داد اگرچه کوشش‌های درخوری در توصیف و تعریف مفهوم و جایگاه تعارف انجام شده است، در ارتباط با کیفیت آموزش ادب و تعارف به خارجیان پژوهش‌های معدودی انجام شده است و هنوز تصویری نظام‌مند از اهداف، نقش‌ها و موقعیت‌های تعارف و شیوه گنجاندن آنها در دروس آموزش زبان فارسی ارائه نشده است. به همین دلیل، پژوهش حاضر می‌کوشد با بازاندیشی یافته‌های پژوهش‌های پیشین، فهرستی طبقه‌بندی‌شده و نسبتاً جامع از اهداف، نقش‌ها و موقعیت‌های تعارف به همراه نمونه‌هایی زبانی از آنها فراهم آورد تا نگارندگان درسنامه‌های آموزش زبان فارسی به غیرفارسی‌زبانان با رجوع به آن بتوانند درک واقع‌گرایانه‌ای از مفهوم و کارکرد تعارف در فرهنگ ایرانی یافته و موفق به بازنمایی دقیق‌تری از این بخش از فرهنگ ایرانی برای فارسی‌آموزان خارجی شوند و نیز بتوانند به طریق نظام‌مندتری به آموزش تعارفات مرسوم زبان فارسی و نقش ارتباطی هر یک پردازند.

وجهه مثبت اما نه همسان با آن)، به این ترتیب، تعارف‌ها که غالباً با اصرار فراوان همراه‌اند به منزله بیان احساسات صادقانه گوینده به مخاطب تعبیر می‌شوند و نه تحمیلی بر او. کوتلاکی اضافه می‌کند که با این که این پیشنهادها و دعوت‌ها ممکن است موجب مذبذب شدن مخاطب در آینده شود، این دین، دینی است که در جریان رویدادهای تعاملات انسانی طبیعی تلقی می‌گردد و براساس مطالعه قوم‌نگاشتی او، مخاطبان، این پیشنهادها و دعوت‌ها را محدودکننده آزادی عمل خود نمی‌بینند، بلکه بخش اجتناب‌ناپذیری از زندگی اجتماعی خود قلمداد می‌کنند.

به علاوه، کوتلاکی (۱۳۹۷) این موضع براون و لوینسون (۱۹۸۷:۶۸) را که پذیرش تعریف و تمجید توسط مخاطب، به وجهه مثبت گوینده آسیب می‌رساند در خصوص فرهنگ ایرانی صادق نمی‌یابد.^۱ تفسیر او از این موقعیت در زبان فارسی این است که چون در فرهنگ ایرانی فروتنی مهم‌ترین ویژگی یک فرد مؤدب به شمار می‌آید، تأیید مستقیم تعریف و تمجید کاملاً غیرمعمول خواهد بود و بنابراین پاسخ معمول مخاطب به تمجید گوینده، تعریف متقابل از او یا مخالفت با تعریف است و به نظر او این پاسخ‌ها ارتقا دهنده وجهه گوینده و مخاطب هستند، زیرا گوینده با فروتنی، انطباق خود با هنجار جامعه را نمایان می‌سازد و با تعریف متقابل از مخاطب علاقه و احترام به او را نشان می‌دهد. نکته مهم این است که توجه گوینده به وجهه مخاطب، ارتقا دهنده وجهه خود و مخاطب است، نکته‌ای که در نظریه براون و لوینسون (۱۹۸۷) نادیده گرفته شده است.

کوتلاکی (۱۳۹۷) معتقد است که مدل براون و لوینسون با غفلت از چند عملکردی بودن پاره‌گفتارهای مودبانه، قابلیت توجیه داده‌های تعارف‌آمیز زبان فارسی را از خود سلب می‌کنند. یک فرد برای حفظ وجهه دیگران، باید تدبیری به کار ببرد که منجر به از دست دادن وجهه خود او نگردد؛ و در حفظ وجهه خود نیز باید مراقب باشد کارکرد او به وجهه دیگران آسیب نرساند و در زبان فارسی استفاده از الفاظ و عبارات چند عملکردی این مهم را تدارک می‌بیند. در مجموع، کوتلاکی (۱۳۹۷) دیدگاه براون و لوینسون (۱۹۸۷) را در توجیه ادب در فرهنگ ایرانی ناکارآمد قلمداد می‌کند و

این ناکارآمدی را ناشی از بی‌توجهی او به تفاوت‌های بین فرهنگی می‌داند. به علاوه اشاره می‌کند که براون و لوینسون (همان) تعاملات عادی روزمره را مشحون از کارکردهای تهدیدگر وجهه‌ای می‌دانند که باید به نحوی جبران شوند. در مدل کوتلاکی، ادب فارسی روشی برای ساختن جامعه بر پایه ایجاد حسن نیت و ارتقاء آن است، نه روشی برای حفظ ساختار آن بر پایه جبران کارکردهای تهدیدگر وجهه و یکی از راهکارهای دست یافتن به این هدف تعارف است.

کوتلاکی در تدوین طرح پیشنهادی خود، از اصول (راهکارهای) ادب لیچ (۱۹۸۳) نیز بهره جسته است چرا که او ادب ایرانی را مجموعه‌ای از دستورها/ اصول اجتماعی‌ای می‌داند که هر فرد مؤدبی از آنها پیروی می‌کند و با پیروی از این اصول است که گوینده می‌تواند روابط خود را گسترش دهد و بر جهان اطراف تأثیرگذار باشد. کوتلاکی معتقد است که گرایس، لیکاف (۱۹۷۷) و لیچ (۱۹۸۳)، ادب را پیروی از اصول یا قواعد می‌دانند، اما به اهداف عاطفی رفتار مودبانه نمی‌پردازند.

در صورت‌بندی چهارچوب پیشنهادی کوتلاکی (۱۳۹۷)، وجود یک قرارداد محاوره‌ای بین گویندگان مفروض است زیرا به نظر او در جامعه ایرانی، ادب محصور در قواعد اجتماعی است و برای پایبندی به قرارداد محاوره‌ای، باید از آن پیروی کرد و این کار مستلزم توجه کردن به نیازهای وجهه گوینده و شنونده است و به این ترتیب، به نظر او پیروی از اصول و حفظ وجهه، به هم وابسته‌اند و همزمان با هم وجود دارند. کوتلاکی نشان می‌دهد که در زبان فارسی ایجاد حس خوب در مخاطب و اجتناب از دادن حس بد به او (به میزان کمتری) بخشی از قرارداد محاوره‌ای است. در مجموع، کوتلاکی در طرح خود، قرارداد محاوره‌ای فارسی (PCC)^۲ را به عنوان حق به رسمیت شناختن و ارتقاء وجهه خود در تعامل و همچنین تکلیف به رسمیت شناختن و ارتقاء وجهه طرف مقابل (و ناظرین تعامل، در صورت وجود) در نظر گرفته است، بدین معنا که شرکت‌کنندگان در تعامل، به توافق می‌رسند به گونه‌ای رفتار کنند که به لحاظ اجتماعی قابل قبول باشد، تا وجهه آنها حفظ گردد و ارتقاء یابد و در نهایت ارتباط مودبانه‌ای صورت گیرد. به نظر او سه اصل احترام، تواضع و صمیمیت ذیل اصل کلی روش قرار می‌گیرند. او متذکر می‌شود که در تعامل واقعی این مواضع می‌توانند همزمان در یک پاره گفتار اعمال شوند و توضیح

۱. براون و لوینسون با تمرکز بر فرهنگ غربی معتقدند که در این وضعیت مخاطب ممکن است خود را ملزم به تعریف متقابل از گوینده یا کم‌اهمیت جلوه دادن موضوع مورد تمجید گوینده بداند و به این ترتیب وجهه خود را مخدوش سازد.

تعارفات کلامی اجرا شوند. رفتارهایی مانند تعظیم کردن و بلند شدن پیش پای دیگران به نشانه احترام و یا حرکات اندام‌های بدن مانند حرکات چشم و سر و صورت و یا سایر اندام‌های بدن از این دسته هستند.

بافت‌های تعارف

صورت‌های زبانی بیان کننده تعارفات قابل تفسیر و کاملاً بافت مقید هستند. به این ترتیب که پاره‌گفتارهایی که در یک بافت رسمی تعارف تلقی می‌شوند، ممکن است در یک بافت غیررسمی معنای دیگری بیابند. بنابراین لازم است بین تعارفات بافت رسمی و غیررسمی تمایز قابل شویم. از دیگر سو، اگر چه ممکن است به طور معمول بافت‌های رسمی، بافت‌هایی غیر صمیمانه قلمداد شوند، این طور نیست که هر بافت رسمی‌ای غیر صمیمانه و هر بافت غیررسمی‌ای صمیمانه باشد. به این ترتیب، تعارف می‌تواند هم در بافت رسمی صمیمانه و غیر صمیمانه و هم در بافت غیررسمی صمیمانه و غیر صمیمانه به کار رود. در هر بافت مخاطب و گوینده دارای جایگاه‌هایی متفاوت هستند. اینطور نیست که تعارف صرفاً در بافتی رخ بدهد که گوینده و مخاطب جایگاهی نابرابر دارند، تعارف در بین مشارکت‌کنندگان با جایگاه برابر نیز رخ می‌دهد. نکته دیگر اینکه، دیدگاه گوینده و مخاطب نسبت به وجهه‌های یکدیگر و وضعیت وجهه‌ها بر اثر تعارف نیز همواره یکسان نیست. به این معنی که ممکن است گوینده تعارفی را برای ارتقاء وجهه مثبت مخاطب ادا کند، ولی پاسخ مخاطب براساس فهم متفاوتی از رویکرد گوینده به وجهه خود و مخاطب تولید شود. رویکرد گوینده و مخاطب به وجهه‌های خود و یکدیگر در تعاملات اجتماعی معمولی معمولاً رویکردی متقابل مثبت و همتراز است. اما در تعارفات ناصادقانه محتمل است که شرکت‌کنندگان در مکالمه موضعی متفاوت از یکدیگر داشته باشند و مثلاً یکی قصد کنترل دیگری را با استفاده از تعارف داشته باشد. بافت درون‌زبانی^۳ (پاره‌گفتارهای به کار برده شده پیش و پس از پاره‌گفتار مورد نظر) و بافت برون‌زبانی^۴ (حرکات بدن و اعمال) تعارفات نیز در تفسیر معانی تعارفات موثر هستند.

کارکردهای تعارف

کوتلاکی (۱۹۹۷: ۳۷) تواضع، احترام به دیگران، مهمان‌نوازی، از خود گذشتگی، دست و دلبازی و انجام کار

می‌دهد که این اصول سه‌گانه از طریق راهبردهای ادب تشریفاتی (تعارف) خاصی تحقق می‌یابند که هدف آنها حفظ و ارتقاء وجهه (شخصیت) طرفین گفت‌وگو به طور همزمان است و بدون آنها ارتباط پیش نخواهد رفت. کوتلاکی در عین حال متذکر می‌شود که راهبردهای تعارف با این که در بیشتر مواقع برخاسته از احساسات واقعی و صادقانه است، ممکن است گاهی غیرصادقانه هم باشد.

به نظر کوتلاکی (۱۳۹۷) فرهنگ ایرانی از جمله فرهنگ‌هایی است که در آن وجهه متوجه هویت اجتماعی آرمانی‌ای است که مغایر با استقلال فردی آرمانی فرهنگ غربی است. او معتقد است که ماهیت بسیاری از راهبردهای ادب فارسی، نه تنها در شروع و پایان مکالمات روزمره بلکه حتی در تعاملات تجاری عاطفی است و این نشان‌دهنده اهمیت ایجاد، حفظ و ارتقاء روابط در جامعه‌ای است که هنجار در آن وابستگی متقابل است و نه استقلال. کوتلاکی مفهوم هویت اجتماعی آرمانی مائو (۱۹۹۴) را کمابیش مطابق با وجهه مثبت براون و لوینسون و استقلال فردی آرمانی او را مشابه وجهه منفی آنها می‌داند. او توضیح می‌دهد که جوامعی که دارای استقلال فردی آرمانی (یا وجهه منفی) هستند، برخی از کارکرد گفتارها مانند پیشنهاد، دعوت، و غیره را تهدیدگر وجهه می‌دانند، در حالی که جوامع دارای هویت اجتماعی آرمانی (یا وجهه مثبت) این کارکرد گفتارها را ارتقادهنده وجهه می‌دانند.

در مجموع، این پژوهش هم‌نوا با پیئتو^۱ (۲۰۱۱) تعارف را استفاده هنرمندانه و گاهی شعرگونه از زبان قلمداد می‌کند که اهداف، کانال‌ها، بافت‌ها، نقش‌ها، برون‌دادها و ابزارهای زبانی بیان آن قابل بررسی کاربردشناختی است. در ادامه برخی از این جنبه‌ها شرح داده شده‌اند.

انواع تعارف از نظر کانال ارتباطی

تعارفات می‌توانند کلامی و یا غیر کلامی باشند. تعارفات کلامی^۲ آن دسته از تعارفات هستند که از طریق کانال نوشتار و یا گفتار اجرا می‌شوند. تمرکز این پژوهش بر تعارفات کلامی گفتاری است. تعارف غیرکلامی به آن دسته از تعارفات اطلاق می‌شود که از کانال بدن انسان و یا رفتارهای آدمی اظهار می‌شوند که البته ممکن است همراه با یا بدون

1. Pinto

۲. زبانی / بیانی

3. verbal context or linguistics context

4. situational context or non-linguistics context

این ترتیب، از طریق بده بستان داده و نظریه، طرح اولیه نسبتاً منسجمی از موقعیت‌ها، کارکردهای تعارف و راهبردهای زبانی بیان آن برای استفاده در آموزش زبان فارسی به غیرفارسی‌زبانان و نیز تدوین کتاب‌های درسی این حوزه به دست داده شد.

بازاندیشی تعارف از منظر ارتباط با وجهه

در این بخش به بازاندیشی نظرات کوتلاکی (۱۹۹۷: ۷۲-۱۴۸) درباره رابطه تعارف و وجهه با نظر به داده‌های مورد بررسی در این پژوهش می‌پردازیم. داده‌ها نشان می‌دهد که مطابق با نظر کوتلاکی عمده تعارفات فارسی معطوف به ایجاد، حفظ و تقویت وجهه اجتماعی گوینده و/یا مخاطب هستند. یعنی فارسی‌زبانان در تعاملات خود به برآورده کردن نیازهای وجهه‌ای متعاملان خود آن اندازه اهمیت می‌دهند که در عمده مکالمات خود سه هدف احترام گذاشتن، تواضع کردن و ابراز صمیمیت را دنبال می‌کنند. اما برای دست یافتن به طیف وسیع‌تری از انواع تعارف لازم است که وضعیت وجهه‌ای گوینده و مخاطب و تلفیقات محتمل این وضعیت‌ها را در نظر گرفت، چرا که مثلاً گوینده می‌تواند با تعارف خود فقط در جستجوی ایجاد، تقویت و حفظ وجهه خود باشد و یا می‌تواند ایجاد، تقویت و حفظ وجهه مخاطبش را هم به طور همزمان در نظر داشته باشد. اضافه بر آن مخاطب نیز لزوماً همان رویکرد وجهه‌ای گوینده را نخواهد داشت. به این ترتیب، در جدول ۱ امکانات مختلف ترکیب رویکردهای وجهه‌ای گوینده و شنونده در طیفی که از اجتماع مدارترین آنها شروع می‌شود و به فرد مدارانه‌ترینشان منتهی می‌شود، ترسیم شده است. این جزییات به معلم زبان فارسی کمک می‌کند که درک عمیق‌تری از این مهارت فرهنگ ایرانی به دست آورده و در نتیجه تدریس آن برای او تسهیل گردد. آنچه پایه و اساس شکل‌گیری این طیف از تعارفات است، ماهیت جامعه‌مداری/فردمداری آنهاست. در این جدول جامعه‌مدارترین تعارفات را تعارف مثبت و فردمدارانه‌ترین آنها را تعارف منفی نامیده‌ایم و همسویی و عدم همسویی مواضع وجهه‌ای گوینده و شنونده را با دو لفظ همترازی و ناهمترازی مورد اشاره قرار داده‌ایم. لازم است تأکید شود همانطور که آزاد ارمکی و بیکران بهشت (۱۳۹۸: ۲۰۰) تأکید کرده‌اند، برونداد تعارفات مثبت لزوماً خشنودی طرفین نیست و بالعکس. خشنودی و ناخشنودی از تعارف امری است که به موقعیت واقعی مشارکت‌کنندگان در زمان تولید تعارف بستگی دارد.

خیر را از جمله کارکردهای تعارف از دید ایرانیان معرفی کرده است. این یافته مردم‌شناختی او نشان از نگرش مثبت غالب نسبت به این فرایند فرهنگی دارد. اما، کل کارکردهای ذکر شده برای تعارف در پژوهش‌های علیرضایی (۱۳۸۷: ۱۰۸-۱۱۱)، کوتلاکی (۱۹۹۷: ۷۲-۱۰۸) و فایکا (۱۳۹۵) عبارتند از کارکردهای کلی‌تر ایجاد، حفظ و تقویت یا تهدید وجهه گوینده/مخاطب/هر دو و نقش‌های جزیی‌تر کاهش فاصله و ایجاد صمیمیت/همبستگی و یگانگی (تبدیل آشنایی به دوستی)، ابراز ادب، ابراز احترام، سپاسگزاری، تواضع و فروتنی، تحسین، توافق و همدردی، بخشش و عذرخواهی، بالا بردن منزلت، تملق و چاپلوسی، تشریفات و رودربایستی، دست و دلبازی و سخاوت، مهمان‌نوازی، از خود گذشتگی، کمک کردن به دیگران و انجام کار خیر. کوتلاکی برخلاف لیچ (۱۹۸۳) که ادب جهانی را متمایل به برخی ویژگی‌های سلبی مثل کاهش انتقاد از دیگران، اجتناب از عدم توافق و نظایر آن می‌داند، ادب فارسی را که در تعارف نیز بازنمایی می‌شود، مبتنی بر ادب مثبت یا ایجابی یعنی افزایش تقدیر از دیگران، افزایش انتقاد از خود، افزایش سود رسانی به دیگران، افزایش توافق و همدردی با دیگران، افزایش ارزش‌دهی به خود و نظایر آن می‌داند.

روشن‌شناسی

در این پژوهش برای ترسیم تصویر منسجم و در عین حال موجزی از الگوهای تعارف در زبان فارسی برای استفاده در آموزش زبان فارسی، ابتدا نسبت تعارف با نظریه‌های ادب و تعامل مورد تتبع قرار گرفت، چرا که معلم زبان برای اینکه بتواند فهم و به کارگیری ساختارهای زبانی تعارف‌آمیز را برای فارسی‌آموز خارجی تسهیل نماید، باید خود فهم منسجم و واقع‌گرایانه‌ای از این پدیده فرهنگ ایرانی داشته باشد. برای رسیدن به الگویی برای تدریس تعارف در زبان فارسی، برخی از تألیفات حوزه تعارف با تمرکز ویژه به اثر کوتلاکی با نظر به کاربرد آنها در آموزش زبان فارسی، به دقت مرور و طیفی از امکانات رویکرد گوینده و مخاطب به وجهه در ارتباط با کارکرد های مختلف تعارف ارایه شد (جدول ۱ و ۲). موقعیت‌های تعارف از بررسی داده‌های تعارف‌آمیز فارسی پایان‌نامه کلانتری (۱۳۹۸: ۵۳-۷۷) استخراج شد و انواع کارکردهای موجود در تعارفات براساس جدول ۲ معین و طبقه‌بندی گردید. سپس، اقلام واژگانی و دستوری مورد استفاده در تعارفات معین و فهرست شد. به

کار نمی‌روند بلکه برای ایجاد فاصله و یا حتی سوء استفاده به کار می‌روند، به برخی از این انواع نیز در این جدول اشاره شده است. با توجه به نبود این قبیل داده‌ها در داده‌های تعارفی این پژوهش، در بخش بعدی بحثی از این انواع به دست داده نشده است. هر چه که در این طیف به سمت ناهمسویی مواضع وجهه‌ای گوینده برای خود و برای مخاطبش پیش برویم، از کارکرد مثبت اجتماعی تعارف کاسته می‌شود.

با توجه به اینکه گوینده تعارف، در آن واحد ممکن است مواضع مختلفی را نسبت به وجهه خود و وجهه مخاطب خود اتخاذ کند، در جدول ۲ برخی از مواضع ترکیبی گوینده نسبت به وجهه خودش و مخاطبش گمانه‌زنی شده است. کارکردهای مرتبط با هر ترکیب وجهه‌ای مشخص شده و ساختارهای زبانی معمول مورد استفاده برای بیان آنها معین شده است. با توجه به اینکه معدودی از تعارفات نه تنها برای تبدیل آشنایی به دوستی و ایجاد همبستگی و صمیمیت به

جدول ۱. امکانات ترکیبی مواضع وجهه‌ای ایجابی مشارکت‌کنندگان در گفتگو و نوع تعارف مرتبط با آن

نوع تعارف	امکانات ترکیبی مواضع وجهه‌ای گوینده و مخاطب	
	موضع مخاطب	موضع گوینده
تعارف مثبت همتراز (دیگردوستانه)	ایجاد، حفظ و تقویت وجهه گوینده	ایجاد، حفظ و تقویت وجهه مخاطب
تعارف مثبت همتراز (گوینده و مخاطب خود و دیگرمدار)	ایجاد، حفظ و تقویت وجهه گوینده و خود	ایجاد، حفظ و تقویت وجهه مخاطب و خود
تعارف مثبت ناهمتراز (گوینده خود و دیگرمدار و مخاطب دیگرمدار)	ایجاد، حفظ و تقویت وجهه گوینده	ایجاد، حفظ و تقویت وجهه مخاطب و خود
تعارف مثبت ناهمتراز (گوینده خودمدار و مخاطب دیگرمدار)	ایجاد، حفظ و تقویت وجهه گوینده	ایجاد، حفظ و تقویت وجهه خود
تعارف مثبت ناهمتراز (گوینده دیگرمدار و مخاطب خودمدار)	ایجاد، حفظ و تقویت وجهه خود	ایجاد، حفظ و تقویت وجهه مخاطب
تعارف منفی همتراز (گوینده خودمدار و مخاطب خودمدار)	ایجاد، حفظ و تقویت وجهه خود	ایجاد، حفظ و تقویت وجهه خود

جدول ۲. ترکیب مواضع وجهه‌ای ایجابی و سلبی گوینده، نقش ویژه‌ها و ساختارهای زبانی تعارف

اهداف وجهه‌ای گوینده	نقش ویژه‌های تعارف	ساختارهای زبانی (استعاری / غیراستعاری)
حفظ و تقویت وجهه خود و مخاطب	کاهش فاصله و ایجاد صمیمیت / همبستگی و یگانگی اجرای تشریفات	کاربرد (متقابل) واژگان رسمی ادب و احترام (با شدت بیشتر) تبریک و تسلیت / همدردی دعای خیر امر به مطلوب تمجید و تمجیدگردانی (مقابله به مثل مثبت) بزرگانگاری (بخشنده‌انگاری، مالک‌انگاری) سپاسگزاری
حفظ و تقویت وجهه مخاطب و تهدید وجهه خود	اجرای تشریفات فقط برای بالا بردن منزلت مخاطب همراه با پایین آوردن منزلت خود	تقدیس اظهار شرمساری، خود مقصرانگاری پوشش اظهار تواضع و فروتنی کوچک انگاری نفرین به خود
حفظ و تقویت وجهه خود	تبعیت از هنجارهای جامعه بدون ابراز احساسات / رودربایستی	استفاده از عناصر زبانی ادب صوری و بیان آنچه که در دل نیست صرفاً برای رعایت عرف اجتماعی

اهداف و جنبه‌های گوینده	نقش ویژه‌های تعارف	ساختارهای زبانی (استعاری/ غیراستعاری)
حفظ و تقویت وجهه خود و تهدید وجهه مخاطب	رسیدن به مقصود در قالب زرنگی و تأمین منافع فردی/ سودجویی و سوءاستفاده ایجاد روحیه نفاق و دورویی تحریک عواطف و احساسات	چرب‌زبانی، تملق و چاپلوسی دروغ‌گویی
تهدید وجهه خود و مخاطب	افزایش فاصله و دوری جستن سلب فرصت تصمیم‌گیری و حل مسأله از مخاطب نادیده گرفتن میل و اراده مخاطب و تحمیل بر او/ سلطه‌جویی	استفاده از عناصر زبانی ادب رسمی و تعیین تکلیف برای مخاطب

تحلیل داده‌ها

اگرچه ایرانیان در موقعیت‌های بسیار متنوعی از عبارات و ساختارهای تعارف آمیز استفاده می‌کنند، به طوری که آرایه فهرست کاملی از پاره‌گفتارهای تعارف آمیز در این مجال ناممکن است، در این بخش با استفاده از داده‌های این پژوهش (مصادیق زبانی تعارف) و بر اساس مبانی نظری ذکر شده در بخش پیش، این پاره‌گفتارها از نظر موقعیت کاربرد و کارکردهای مرتبط با هر موقعیت طبقه بندی شد و نقش ویژه هر مصداق زبانی معین گردید. گرچه پژوهش‌های کوتلاکی (۱۳۹۷) و آزاد ارمکی و بیکران بهشت (۱۳۸۹) افق‌های جدیدی را پیش روی مخاطب در زمینه تعارف پژوهی پیش چشم پژوهشگران قرار می‌دهد، نقدهایی نیز بر آنها وارد است. مثلاً، محدود کردن تصویر تعارف در دو کارکرد درخواست و امتناع توسط آزاد ارمکی و بیکران بهشت با اینکه در بسیاری موارد صادق است، طیف وسیع انواع تعارف زبان فارسی را پوشش نمی‌دهد. نه موقعیت مختلف که به کارگیری تعارف در آنها متداول است با توجه به داده‌های این پژوهش چنین تعیین شد: آغاز دیدار/ مکالمه (باب صحبت گشایی)، پذیرایی، تقاضا، سپاسگزاری، همدردی، تمجید و تقدیر، داد و دهش، بود و نبود و آمد و رفت و پایان دیدار. لازم است یادآوری شود که کاربرد تعارف در زبان فارسی محدود به این موقعیت‌ها در تعاملات عادی روزمره نیست، بلکه در تعاملات رسمی نیز این تعارفات وجود دارد. ذیل هر موقعیت کلی، کارکردهای کلامی‌ای مرتبط با آن معین شده است. برای هر کارکرد یک یا چند مثال داده شده است و کوشش شده است راهبرد کلامی گفتار مورد نظر با توجه به مبنای نظری پژوهش معین گردد.

موقعیت‌ها، کارکردها، نقش ویژه‌های تعارف

موقعیت آغاز دیدار/ مکالمه

موقعیت آغاز دیدار/ مکالمه حضوری و یا غیرحضوری می‌تواند شامل کارکردهای متنوعی چون سلام و احوالپرسی، معرفی، اظهار خشنودی از دیدار و آشنایی، تقدیم آرزوها، و احتمالاً دعوت به صرف وقت باشد. در جدول زیر نمونه‌هایی از هر یک از این کارکردهای پنجگانه درج شده است. مشاهده می‌شود که ابراز ادب و احترام، ارتقاء وجهه، کاهش فاصله و ایجاد صمیمیت، تواضع و اجرای تشریفات نقش ویژه‌های مشترک گوینده و مخاطب و سپاسگزاری، عذرخواهی، افزایش فاصله و دوری جستن نقش ویژه‌های خاص تعارفات مخاطب می‌باشد.

موقعیت پذیرایی و شرکت در مجالس

موقعیت پذیرایی می‌تواند شامل کارکردهای متنوعی چون خوشامدگویی، دعوت به خوردن، نوشیدن و استراحت کردن، دعوت به نشستن در جایگاهی خاص، عذر تقصیر در پذیرایی، عذرخواهی از مزاحمت، پیشنهاد غذای خود به دیگران، دعای خیر باشد. در جدول زیر نمونه‌هایی از هر یک از این کارکردهای نه‌گانه درج شده است. مشاهده می‌شود که تواضع، تمجید، پذیرش توأم با تواضع، درخواست، تخفیف متاع/ خدمت عرضه شده، دعای خیر، تعیین (جا برای مهمان)، ابراز خوشحالی و ترغیب ساختارهای زبانی مشترک گوینده و مخاطب و سپاسگزاری، رد تواضع گوینده و اظهار تواضع، رد تعارف، منع میزبان از زحمت بیشتر، یادآوری بخشش‌های پیشین میزبان ساختارهای زبانی خاص تعارفات مخاطب می‌باشد.

جدول ۳. موقعیت آغاز دیدار/ مکالمه

کارکردها	نمونه تعارف گوینده	راهبرد کلامی	نمونه پاسخ مخاطب	راهبرد کلامی
<ul style="list-style-type: none"> سلام و احوالپرسی 	<ul style="list-style-type: none"> سلام درود سلام. حال شریف چطوره؟ 	<ul style="list-style-type: none"> ابراز ادب و احترام ابراز ادب و احترام ابراز ادب و احترام رسمی 	<ul style="list-style-type: none"> سلام به روی ماهت درود بر شما دست بوسم، دعاگویم 	<ul style="list-style-type: none"> ابراز ادب و احترام شدت بیشتر ابراز ادب و احترام در عبارتی طولانی‌تر تواضع
<ul style="list-style-type: none"> اظهار خشنودی از دیدار و آشنایی 	<ul style="list-style-type: none"> از زیارتتون خوشحالم. از آشنایی با شما خوشوقتم. قبلا شما رو جایی زیارت نکرده بودم؟ چه چهره دوست‌داشتنی‌ای دارید! 	<ul style="list-style-type: none"> ابراز ادب و احترام و تقدیس ابراز ادب و احترام تمجید 	<ul style="list-style-type: none"> برای بنده سعادت است. برای منم هم افتخاریه/ باعث افتخار منه/ ما بیشتر/ همچنین. بزرگوارید. 	<ul style="list-style-type: none"> ابراز ادب و احترام همراه با تواضع ابراز ادب و احترام رسمی و غیررسمی تمجید، سپاسگزاری
<ul style="list-style-type: none"> آرزو و دعا 	<ul style="list-style-type: none"> مشتاق دیدار خسته نباشید/ خدا قوت زیارت قبول، همیشه به زیارت دوستان جای ما 	<ul style="list-style-type: none"> ابراز احساسات دعای خیر دعای خیر 	<ul style="list-style-type: none"> من هم همینطور، باعث افتخار، کم سعادت بودیم در خدمتون هستم. امری باشه بفرمایید. زنده باشید/ دل خسته نباشید. قبول حق باشه، نایب الزیاره بودم، ایشالله قسمت شما بشه، ایشالا همسفر باشیم و جای شما خالی 	<ul style="list-style-type: none"> ابراز ادب و احترام (واقعی یا صوری) متقابل، تفاخر، تواضع دعای خیر دعای خیر ابراز احساسات
<ul style="list-style-type: none"> معرفی 	<ul style="list-style-type: none"> بنده احمدی هستم. ایشون برادر بزرگترم هستن. 	<ul style="list-style-type: none"> تواضع ابراز ادب و احترام 	<ul style="list-style-type: none"> باعث افتخاره در خدمتون هستم. خدا حفظشون کنه. 	<ul style="list-style-type: none"> ابراز ادب و احترام رسمی و تواضع دعای خیر

جدول ۴. موقعیت پذیرایی

کارکردها	نمونه تعارف گوینده	راهبرد کلامی	نمونه پاسخ مخاطب	راهبرد کلامی
<ul style="list-style-type: none"> خوشامدگویی 	<ul style="list-style-type: none"> منت گذاشتید تشریف آوردید، قدم رنجه کردید، قدمتون روی چشم خونه مارو منور کردید، صفا آوردید خوش آمدید، خیر مقدم عرض می‌کنم. 	<ul style="list-style-type: none"> تواضع تمجید پذیرش و تواضع 	<ul style="list-style-type: none"> اختیار دارید، تقصیر خدمت داشتیم، مزاحمتون شدیم، باعث دردسر شدیم. 	<ul style="list-style-type: none"> رد تواضع گوینده و اظهار تواضع متقابل
<ul style="list-style-type: none"> دعوت به خوردن و نوشیدن 	<ul style="list-style-type: none"> بفرمایید میل کنید، از خودتون پذیرایی کنید، 	<ul style="list-style-type: none"> امر و نهی مودبانه کوچک شماری متاع 	<ul style="list-style-type: none"> چقد زحمت افتادید زحمت نکشید خودمون 	<ul style="list-style-type: none"> تقدیر از زحمت با وجه تعجبی

کارکردها	نمونه تعارف گوینده	راهبرد کلامی	نمونه پاسخ مخاطب	راهبرد کلامی
	<ul style="list-style-type: none"> تعارف نکنید بفرمایید چیز قابل داری نیست، چیزی نخوردین که! بخشید اگر خوشمزه نبود ازین هم نوش جان کنید نوش جان 	<ul style="list-style-type: none"> عرضه شده استعاره‌سازی به‌گویانه دعای خیر 	<ul style="list-style-type: none"> برمی‌داریم، تو رو خدا بیاید بشینید اومدیم خودتونو ببینیم، نمک پرورده ایم خدا برکت بده، سفره‌تون همیشه پهن باشه 	<ul style="list-style-type: none"> نه‌ی میزبان از زحمت بیشتر) همراه با قسم دادن)، ابراز احساسات تواضع از طریق یادآوری سخاوتهای پیشین میزبان دعای خیر متقابل
<ul style="list-style-type: none"> دعوت به نشستن در جایی خاص 	<ul style="list-style-type: none"> بفرمایید بالا بشینید بفرمایید بشینید، دم در بد است 	<ul style="list-style-type: none"> تعیین جای نشستن بهتر برای مهمان 	<ul style="list-style-type: none"> بالا و پایین نداره خواهش می‌کنم، خاک زیر پاتونم لطف دارید نه، شما بفرمایید 	<ul style="list-style-type: none"> رد تعارف تواضع سپاسگزاری مقابله به مثل مثبت
<ul style="list-style-type: none"> دعوت کلی برای پذیرایی شدن 	<ul style="list-style-type: none"> استدعا دارم، تمنا میکنم تشریف بیارید خونه خودتونه، راحت باشید 	<ul style="list-style-type: none"> استفاده از واژه‌های رسمی مالک‌پنداری 	<ul style="list-style-type: none"> لطف دارید، خدمت می‌رسم نفرمایید! خونه امید ماست 	<ul style="list-style-type: none"> سپاسگزاری با تواضع نفی تعارف مقابله به مثل مثبت استعاری
<ul style="list-style-type: none"> عذرخواهی از تقصیر 	<ul style="list-style-type: none"> بخشید پشتم به شماست شرمنده ام، پام و دراز کردم 	<ul style="list-style-type: none"> پوزش مکان محور پوزش متواضعانه از بابت موقعیت بدنی 	<ul style="list-style-type: none"> گل پشت و رو نداره راحت باشید 	<ul style="list-style-type: none"> مقابله به مثل افزایشی استعاری امر به مطلوب
<ul style="list-style-type: none"> عذرخواهی از مزاحمت / سپاسگزاری از مهمان‌نوازی 	<ul style="list-style-type: none"> شرمنده مزاحم شدیم، به زحمت افتادی، خیلی وقتت رو گرفتم خیلی خوش گذشت دست (و پنجه) تون دردکنه، خدا به سفره تون برکت بده 	<ul style="list-style-type: none"> تواضع ابراز خوشحالی دعای خیر 	<ul style="list-style-type: none"> این چه حرفیه؟، این حرفا چیه؟، نه بابا، زحمتی نبود، کاری نکردم، کاری بود که از دستم برمیومد منزل خودتونه قدم‌رنجه کردین، خواهش می‌کنم، لطف کردید 	<ul style="list-style-type: none"> نفی زحمت مالک‌انگاری مقابله به مثل متواضعانه
<ul style="list-style-type: none"> پیشنهاد غذای خود به دیگران 	<ul style="list-style-type: none"> از غذای منم بچشید، ببینید دسپخت من چطوره؟ 	<ul style="list-style-type: none"> درخواست و ترغیب 	<ul style="list-style-type: none"> نمک پرورد ایم 	<ul style="list-style-type: none"> رد دعوت با اشاره به بخشش‌های مستمر گذشته گوینده

موقعیت پرسش / درخواست

متنوعی چون درخواست دیدار و ملاقات، پرسش درباره

موقعیت پرسش / درخواست می‌تواند شامل کارکردهای

چیزی یا کسی، پرسش درباره قیمت چیزی، پرسش درباره

هدیه، پرسش به منظور احترام و تقاضا برای پرداخت ساختارهای زبانی گوینده و تواضع، اظهار علاقه‌مندی، رد تعارف و قبول درخواست، درخواست سودرسانی به گوینده، کوچک شمردن خدمت خود و در عین حال بیان قیمت، مشتری را مهمان و صاحب مغازه دانستن، خود را در خدمت دانستن، دعای خیر و تقدیر ساختارهای زبانی مخاطب در موقعیت پرسش / درخواست است.

کمیت و کیفیت پرداخت، درخواست نظر، درخواست پذیرش باشد. در جدول زیر نمونه‌هایی از هر یک از این کارکردهای شش‌گانه درج شده است. مشاهده می‌شود که تواضع (توام با تقدیس مخاطب)، اظهار علاقه به انتظار برای ملاقات، بیان تقاضا پس از رفع تهدید وجهه مخاطب، دعوت مخاطب نه فقط به پرسش و تقاضا بلکه به امر و فرمان، ارتقاء رابطه خریدار و فروشنده به رابطه هدیه‌دهنده و دریافت‌کننده

جدول ۵. موقعیت پرسش / درخواست و رد درخواست

کارکردها	نمونه تعارف گوینده	راهبرد کلامی	نمونه پاسخ مخاطب	راهبرد کلامی
• قرار / درخواست دیدار	• فردا می‌رسم خدمتون • منتظر دیدار دوباره‌تون هستم، مشتاق دیدارتون هستم، کی در خدمت باشیم؟ • کی زیارتتون کنم؟	• تواضع • ابراز علاقه برای دیدار • تواضع مقدس انگارانه	• خدمت از ماست • من / ما بیشتر • خدمت از ماست • خوب کاری می‌کنید، بنده‌نوازی می‌فرمایید	• تواضع متقابل • اظهار علاقه‌مندی متقابل بیشتر • تواضع متقابل
• درخواست کالا / خدمت	• اگر زحمتی نیست اینو برام می‌خری؟	• رفع تهدید وجهه و سپس تقاضا	• خواهش می‌کنم، چه زحمتی؟!	• رد تعارف و قبول درخواست با استفهام انکاری
• درخواست خدمتگزاری	• چه فرمایشی دارید، دیگه فرمایشی ندارید؟	• بزرگ انگاری مخاطب	• عرضی نیست. • سلامتی شما	• تواضع • درخواست منفعت سلامتی برای گوینده
• پرسش از قیمت	• قیمتش چنده؟، چقدر میشه؟	• پرسش فاقد تعارف	• قابل شما رو نداره، ۵۰۰ هزار تومن	• کوچک‌انگاری خدمت و بلافاصله ذکر قیمت
• درخواست پرداخت	• چقدر تقدیم کنم؟ • دوباره که تو حساب کردی. اجازه بده من حساب کنم	• ارتقاء رابطه خریدار و فروشنده به رابطه دوست • چانه زنی بر سر پرداخت	• قابلی نداره، مهمون باشید، مغازه خودتونه • امر دیگه‌ای ندارید؟ • خدا برکت • این حرفا چیه؟ جیب من و تو که نداره.	• کوچک‌انگاری خدمت، مهمان‌انگاری و همزمان مالک‌انگاری مشتری • تواضع • دعای خیر • استفهام انکاری و دیگر خودپنداری
• درخواست نظر	• شما هم نظرتونو بفرمایید.	• احترام	• خواهش می‌کنم، شما خودتون صاحب نظرید	• رد درخواست و بزرگ‌انگاری گوینده
• درخواست پذیرش	• فردا تشریف دارین بیام ببینمتون؟	• ابراز احترام رسمی	• منزل خودتونه • قدمتون روی چشم	• مالک انگاری گوینده • تواضع

متنوعی چون تبریک، خود مقصرانگاری و تسلیت گفتن باشد. در جدول ۷ نمونه‌هایی از هر یک از این کارکردهای دوگانه درج شده است. بخش بزرگی از کارکرد تبریک از طریق دعای خیر انجام می‌شود و شامل تبریک ازدواج، تولد، خرید وسایل و خانه، تبریک پذیرفته‌شدن، تبریک سال نو و تبریک بچه‌دار شدن می‌شود. مشاهده می‌شود که همدردی ایرانیان گاهی منجر به تهدید رابطه خود به منظور حفظ رابطه دیگری، از خودگذشتگی در حد آرزوی پیش‌مرگی، دعای خیر برای بازماندگان و متوفی، نفرین به خود می‌شود. مصیبت نیز از جمله کارکردهای گوینده و ابراز آمادگی برای از خودگذشتگی، رد اقرار گوینده، سپاسگزاری و دعای خیر و آرزوی جبران و تخفیف مشکل و گرفتاری خود در زمره کارکردهای محتمل مخاطب در موقعیت همدردی است.

موقعیت سپاسگزاری

موقعیت سپاسگزاری می‌تواند شامل کارکردهای متنوعی چون ابراز رضایت، ابراز محبت، دعای خیر باشد. در جدول زیر نمونه‌هایی از هر یک از این کارکردهای سه‌گانه درج شده است. مشاهده می‌شود که تقدیر از مخاطب، تواضع (و اظهار از خودگذشتگی)، تمجید و تقدیر و رد آن، دعای خیر و آرزوی همان خیر برای خود ساختارهای زبانی گوینده و ابراز تواضع و از خودگذشتگی، رد پیشنهاد از خودگذشتگی گوینده، سپاسگزاری با دعای خیر ساختارهای زبانی محتمل مخاطب در موقعیت سپاسگزاری است.

موقعیت همدردی

موقعیت همدلی و همدردی می‌تواند شامل کارکردهای

جدول ۶. موقعیت سپاسگزاری

کارکردها	نمونه تعارف گوینده	راهبرد کلامی	نمونه پاسخ مخاطب	راهبرد کلامی
• ابراز رضایت	• من ازت خیلی راضی هستم، خدا هم ازت راضی باشه	• دعای خیر	• قربونت برم	• ابراز احساسات تا سرحد از خودگذشتگی
• ابراز محبت	• الهی قربونت برم، دورت بگردم، درد و بلات به جونم، فدات بشم، قربون قد و بالات بشم من	• ابراز احساسات تا سرحد از خودگذشتگی	• خدا نکنه	• وجه دعایی منفی

جدول ۷. موقعیت همدلی و همدردی

کارکردهای زبانی	نمونه تعارف گوینده	راهبرد کلامی	نمونه پاسخ مخاطب	راهبرد کلامی
• تبریک	• تبریک ازدواج: به پای هم پیر بشید، خوشبخت بشید • تبریک تولد: تولدت مبارک، ایشالا ۱۲۰ ساله بشی، هر سال به ازین سال، صد سال به این سالها • تبریک بچه‌دار شدن: قدم نورسیده مبارک، چشمتون روشن، قدمش مبارک باشه، ایشالا زیر سایه پدر	• دعای استمرار خیر • مجید استعاری • تمجید • درخواست همان دستاورد برای خود	• خیلی ممنون • زنده باشی، خدا عمر و عزت شما رو زیاد کنه، سلامت باشید، بد نبینید • قربونت، فدات، قربان شما • بزرگواری • ازدواج: ایشالا قسمت بچه‌هاتون، ایشالا عروسی خودت	• سپاسگزاری • دعای خیر شامل دعای طول عمر • ابراز احساسات تا سرحد از خودگذشتگی • تمجید • دعای متقابل مثبت • رد تقدیر

<ul style="list-style-type: none"> • بچه‌دار شدن: خدا شما/ بچه‌های شما رو حفظ کنه • خرید وسایل: خدا به شما هم برکت بده، قبولی: شما هم همینطور، اختیار دارید • سال نو: عید شما هم مبارک، ایام مبارک 			<ul style="list-style-type: none"> • و مادر بزرگ شه • تبریک خرید خانه و وسایل: مجلس شادی توش بگیرین، با دل خوش، چرخش براتون بچرخه، به شادی استفاده کنید • تبریک قبولی: پله‌های موفقیت را یکی یکی پشت سر بذاری، گل کاشتی، باعث افتخار هستی، دستتون زیر سر ما • تبریک سال نو: عیدتون/ سال نو مبارک، ایشالله سال خوبی داشته باشی 	
<ul style="list-style-type: none"> • قبول اقرار و دعای سلامتی • رد اقرار گوینده از طریق استفهام انکاری • دعای خیر منفی 	<ul style="list-style-type: none"> • فدای سرت • خدا نکنه، این چه حرفیه می‌زنی؟ • دور از جان 	<ul style="list-style-type: none"> • اقرار/ خود مقصرانگاری • ابراز احساسات تا سرحد از خودگذشتگی با استفاده از وجهه دعایی منفی/ خودنفرینی 	<ul style="list-style-type: none"> • تقصیر/ کوتاهی من بود • مادرت نباشه/ بمیره 	<ul style="list-style-type: none"> • خودمقصرانگاری
<ul style="list-style-type: none"> • سپاسگزاری • سپاسگزاری از طریق آرزوی جبران • دعای خیر برای گوینده، عزیزان و درگذشتگان او 	<ul style="list-style-type: none"> • زحمت کشیدید • تو شادی‌هاتون جبران کنیم • سلامت باشید، خدا عزیزاتونو براتون نگه داره، خدا رفتگان شما رو هم بیامرزه 	<ul style="list-style-type: none"> • دعای خیر 	<ul style="list-style-type: none"> • غم آخرتون باشه، دیگه غم نبینی، خدا صبرتون بده، خاکش بقای عمر شما، نور به قبرش بباره 	<ul style="list-style-type: none"> • تسلیت گفتن
<ul style="list-style-type: none"> • ابراز احساسات از طریق از خودگذشتگی • دعای منفی • دعای سلامتی • کوچک‌انگاری مشکل خود 	<ul style="list-style-type: none"> • قربونتون، قربون محبتتون • خدا نکنه، بد نبینید • سلامت/ برقرار باشید • نه بابا! یه زخم کوچیکه، زخم شمشیر که نخوردم 	<ul style="list-style-type: none"> • خطاب فاقد تعارف • ابراز ناراحتی بدون تعارف • دعای نفی مصیبت • نفرین به خود 	<ul style="list-style-type: none"> • آخی، طفلی، بنده خدا • خیلی ناراحت شدم • خدا برا هیشکی نخواد، درد و بلا نبینی • الهی بگردم/ بمیرم/ نباشم، خدا مرگم بده/ 	<ul style="list-style-type: none"> • دلسوزی

موقعیت تمجید و تشویق

موقعیت تمجید و تقدیر می‌تواند شامل کارکردهای متنوعی چون تواضع، ابراز اعتماد و اطمینان به قول و فعل، تعریف و

تمجید از خصوصیات ظاهری و خلقیات، تبریک، تشویق، ابراز احترام باشد. در جدول ۸ نمونه‌هایی از هر یک از این کارکردهای پنج‌گانه درج شده است. مشاهده می‌شود که

متنوعی چون پیشنهاد همکاری، هدیه دادن و گرفتن، قرض دادن و گرفتن باشد. در جدول ۹ نمونه‌هایی از هر یک از این کارکردهای پنج‌گانه درج شده است. مشاهده می‌شود که تخفیف ارزش هدیه و اظهار تواضع ساختارهای زبانی گوینده و تواضع، سپاسگزاری و رد پیشنهاد، برگرداندن ارزش به گوینده و اعلام آمادگی برای برآورده کردن تقاضاهای بیشتر راهبردهای کلامی محتمل مخاطب در موقعیت داد و دهش است.

تهدید رابطه خود به واسطه عذرخواهی و اظهار تواضع، اظهار شرمساری و خود مقصر پنداری، مثبت‌نمایی مفرط مخاطب، اعلام همبستگی و مبالغه راهبردهای کلامی گوینده و سپاسگزاری و رد مبالغه، رد تمجید، قول را فعل انگاشتن، رد تعارف و تواضع راهبردهای کلامی محتمل مخاطب در موقعیت تمجید و تشویق است.

موقعیت داد و دهش

موقعیت داد و دهش می‌تواند شامل کارکردهای

جدول ۸. موقعیت تمجید و تشویق

کارکردها	نمونه تعارف گوینده	راهبردهای کلامی	نمونه پاسخ مخاطب	راهبردهای کلامی
<ul style="list-style-type: none"> تقدیر متواضعانه 	<ul style="list-style-type: none"> بخشید، دسپخت من خیلی خوب نیست شرمنده‌ام، جسارت کردم، همیشه باعث دردم، مزاحم شدم، روم سیاه من سراپا تقصیر، بنده سراپا گنه کار رو عفو کنید شما سرور مایی، تاج سری، جاتون رو سر بنده است 	<ul style="list-style-type: none"> پوزش از طریق تواضع و کوچک‌انگاری خدمت خود اظهار شرمساری (تا سرحد تهدید عزت نفس) خود مقصرانگاری بزرگ‌نمایی مفرط مخاطب و تواضع 	<ul style="list-style-type: none"> اتفاقا عاشق دسپختتم دشمنت شرمنده، خواهش می‌کنم، اختیار دارید، نفرمایید شکسته نفسی نفرمایید، خدا بخشه مراحمید 	<ul style="list-style-type: none"> ابراز احساسات افراطی نفی شرمساری و تواضع گوینده، درخواست عدم ذکر موضوع نهی مخاطب از تواضع و ابراز شرمساری، نفی خود به عنوان بخشاینده گناه تمجید برای مقابله به مثل
<ul style="list-style-type: none"> تمجید از طریق ابراز اعتماد 	<ul style="list-style-type: none"> مثل چشم بت اطمینان دارم. قول شرف میدم. 	<ul style="list-style-type: none"> ابراز اعتماد فاقد تعارف 	<ul style="list-style-type: none"> شما لطف داری، شما بزرگواری، نظر لطفته، محبت دارین. قول شما برای من سنده. 	<ul style="list-style-type: none"> سپاسگزاری از طریق نسبت دادن خیر به گوینده ابراز اعتماد متقابل
<ul style="list-style-type: none"> تمجید خصوصیات ظاهری و اخلاقی 	<ul style="list-style-type: none"> شما خودتون همه چی تمومید، مثل ماه شدی، خوشگل بودی خوشگل تر شدی!، تو باعث سربلندی هستی، واقعا معرکه‌ای چه قدر رعنائی، چقدر بهت میاد! انگاری برا تو دوختنش، برازنده‌ته، چه خونه قشنگی داری! یه پارچه آفاست، یه تیکه جواهره، استادیه برای خودش، از هر انگشش هزار تا هنر می‌باره 	<ul style="list-style-type: none"> تمجید مبالغه آمیز 	<ul style="list-style-type: none"> چشماتون قشنگ می‌بینه. اختیار دارید بزرگواری شاگردنوازی / بنده‌نوازی می‌کنی 	<ul style="list-style-type: none"> تمجید متقابل رد تعارف تمجید تواضع

کارکردها	نمونه تعارف گوینده	راهبردهای کلامی	نمونه پاسخ مخاطب	راهبردهای کلامی
<ul style="list-style-type: none"> • تقدیر از طریق احترام گذاشتن 	<ul style="list-style-type: none"> • عرض کردم 	<ul style="list-style-type: none"> • تواضع رسمی 	<ul style="list-style-type: none"> • فرمودید 	<ul style="list-style-type: none"> • رفع تواضع از طریق فرمانده‌انگاری مخاطب
<ul style="list-style-type: none"> • تشویق و ترغیب 	<ul style="list-style-type: none"> • هیچ‌کس مثل تو نمی‌تونه این کارو انجام بده، کار کار خودته 	<ul style="list-style-type: none"> • تمجید مبالغه آمیز 	<ul style="list-style-type: none"> • اختیار داری، بزرگواری 	<ul style="list-style-type: none"> • رد مبالغه • تمجید

جدول ۹. موقعیت داد و دهش

کارکردهای زبانی	نمونه تعارف گوینده	راهبردهای کلامی	نمونه پاسخ مخاطب	راهبردهای کلامی
<ul style="list-style-type: none"> • پیشنهاد همکاری 	<ul style="list-style-type: none"> • ظرفا دیگه با من 	<ul style="list-style-type: none"> • فاقد تعارف صوری 	<ul style="list-style-type: none"> • اصلا حرفشو نزن، بعد مدت‌ها یه بار اومدی اینجا، ظرفم می‌خوای بشوری؟ 	<ul style="list-style-type: none"> • رد پیشنهاد
<ul style="list-style-type: none"> • هدیه دادن و گرفتن 	<ul style="list-style-type: none"> • برگ سبزی است، چیز قابل‌داری نیست، کم ما رو زیاد حساب کنین • تحفه درویشی است 	<ul style="list-style-type: none"> • کوچک انگاری هدیه تواضع 	<ul style="list-style-type: none"> • خودتون قابلیده، از سر ما هم زیاده، صاحبش قابله • لطف کردید 	<ul style="list-style-type: none"> • برگرداندن ارزش به گوینده و تواضع • سپاسگزاری
<ul style="list-style-type: none"> • قرض دادن و گرفتن 	<ul style="list-style-type: none"> • مریم ماشینتو بهم قرض میدی؟ 	<ul style="list-style-type: none"> • تقاضای فاقد تعارف 	<ul style="list-style-type: none"> • چرا که نه! تو جون بخواه 	<ul style="list-style-type: none"> • قبول از طریق استفهام انکاری و دعوت گوینده به درخواست بیشتر تا سر حد جان

بود و نبود و آمد و رفت است.

موقعیت‌های حضور و غیاب و آمد و رفت

موقعیت‌های بود و نبود و آمد و رفت می‌تواند شامل کارکردهای متنوعی چون حضور و عدم حضور، سفر کردن، خوشامدگویی و ورود و خروج می‌باشد. در جدول ۱۰ نمونه‌هایی از هر یک از این کارکردهای شش‌گانه درج شده است. مشاهده می‌شود که رسمی‌سازی واژه‌ها، اظهار تواضع، تقدیر، اظهار خوشحالی، اشاره به رنج مخاطب به سبب طی مسافت، تقدیر و مقدم دانستن مخاطب بر خود ساختارهای زبانی گوینده و رسمی‌سازی متقابل، اظهار علاقه به همراهی در سفر، ابراز همبستگی، پوزش و مقدم کردن متقابل گوینده بر خود راهبردهای کلامی محتمل مخاطب در موقعیت‌های

موقعیت پایان دیدار

موقعیت پایان دیدار می‌تواند شامل کارکردهای متنوعی چون خداحافظی، کسب اجازه برای ترک، سلام رساندن، خروج و بدرقه می‌باشد. در جدول ۱۱ نمونه‌هایی از هر یک از این کارکردهای چهارگانه درج شده است. مشاهده می‌شود که برجسته‌سازی زحمت گوینده به عنوان مهمان، اظهار تواضع، ابراز همبستگی و دعای خیر راهبردهای کلامی گوینده و تواضع و رد تواضع، همبستگی، دعای خیر و مبالغه راهبردهای کلامی محتمل مخاطب در موقعیت پایان دیدار است.

جدول ۱۰. موقعیت‌های حضور و غیاب، رفتن و آمدن

وضعیت‌ها و کارکردها	نمونه تعارف گوینده	راهبرد کلامی	نمونه پاسخ مخاطب	راهبرد کلامی
• حضور و عدم حضور	• الو، پدرتون منزل تشریف دارن؟	• ابراز احترام با استفاده از واژه‌های رسمی «پدر»، «منزل» و «تشریف آوردن» به جای «بابا»، «خونه» و «آمدن»	• بله، گوشی خدمتون	• ابراز احترام رسمی متقابل
• سفر کردن	• سفرتون به خیر، سفر خوش، همیشه به سفر جاشون سبز و خرم / خالی نباشه • جاتون خالی بود	• دعای خیر • ابراز احساسات	• ممنون، جاتون خالی بود • ایشالله با شما همسفر باشیم • دوستان جای ما	• سپاسگزاری و ابراز احساسات • دعا برای همسفر شدن با مخاطب • ابراز احساسات
• خوشامدگویی	• خوش آمدید • قدم رنجه کردید • منت گذاشتید • صفا آوردید	• ابراز احساسات • سپاسگزاری از رنجی که مخاطب در آمدن به نزد گوینده متحمل شده است • بزرگ انگاری مخاطب و تواضع • ابراز احساسات و تمجید از مخاطب به عنوان آورنده صفا	• اسباب زحمت شدیم • بزرگواری	• پوزش و خود مقصرانگاری • سپاسگزاری از طریق تمجید
• ورود و خروج	• اول شما بفرمایید، بعد از شما	• مقدم انگاری مخاطب	• خواهش می‌کنم، امکان نداره، خانم‌ها مقدمند	• مقدم کردن متقابل گوینده بر خود (بدون یا با ارایه دلیل)، رد تقدم

جدول ۱۱. موقعیت پایان دیدار / مکالمه

کارکردها	نمونه تعارف گوینده	راهبردهای کلامی	نمونه پاسخ مخاطب	راهبردهای کلامی
• خداحافظی	• دیگه کم کم رفع زحمت می‌کنیم • دیگه از خدمتون مرخص میشم.	• خودمقصرانگاری • تواضع	• حالا تشریف داشتن (دارین) • شام در خدمتون بودیم (باشیم)	• دعوت محترمانه صوری / واقعی به ماندن • دعوت محترمانه و متواضعانه صوری / واقعی به ماندن
• کسب اجازه برای ترک	• با اجازه از خدمتون مرخص میشم	• تواضع از طریق کسب اجازه و خود در خدمت انگاری	• اختیار دارین، اجازه ما هم دست شماست	• رد تواضع، تواضع متقابل
• سلام رساندن	• به مادرت سلام برسون	• امر به احترام با هدف همبستگی	• بزرگیتونو می‌رسونم	• ابراز احترام متقابل و تمجیدگردانی به سمت گوینده

کارکردها	نمونه تعارف گوینده	راهبردهای کلامی	نمونه پاسخ مخاطب	راهبردهای کلامی
• خروج و بدرقه سفر	• سفر بخیر، به سلامتی بری و برگردی، خدا پشت و پناهت، سفر به سلامت، خوش بگذره، جاش خالی نباشه، به سلامت برسید، سفرتون بی خطر • دلمون برات تنگ میشه	• دعای خیر و آرزو • ابراز احساسات	• سلامت باشید. • دل ما هم براتون تنگ میشه.	• دعای خیر • ابراز احساسات متقابل

ساختارهای زبانی تعارف

سطح بررسی زبانی تعارف فقط سطح جمله و گفتمان نیست بلکه تعارف ایرانی در انتخاب صورت‌های واژگانی به‌گونه‌ای و بعضاً با بار معنایی تشدید یافته و یا در سبک رسمی و نیز در کاربرد ضمایر، خطاب‌ها، افعال، وجه دعایی و قسم‌واژه‌ها ظهور می‌یابد. در این بخش مجموعه‌ای از این اقلام زبانی که در داده‌های این پژوهش متواتر مشاهده شده‌اند، عرضه شده است. این فهرست کمک می‌کند که معلم زبان فارسی در هنگام تدریس هر یک از این اقلام واژگانی و نحوی، نمونه‌های مرتبطی از کاربرد این اقلام در بیان تعارفات را بنا به سطح زبان‌آموز معرفی نماید. به این ترتیب، آموزش تعارف در دل آموزش‌های واژگانی و نحوی زبان فارسی لانه می‌گزیند و زبان آموز این فرصت را می‌یابد که این فرهنگ زبانی پرتواتر زبان فارسی را به تدریج و در دل آموزش‌های واژگانی و نحوی بیاموزد.

صورت‌های واژگانی

الف. انتخاب صورت‌های واژگانی به‌گونه‌ای: «مراحم بودن» به جای «مزاحم نبودن»، جای کسی «سبز و خرم بودن» به جای «خالی نبودن»
ب. انتخاب صورت‌های واژگانی با بار معنایی تشدید یافته: «بزرگی» کسی را رساندن به جای «سلام» رساندن، «شاگردنوازی/ بنده نوازی» کردن به جای «تشویق» کردن، «مردن» به جای «خیلی ناراحت شدن»، «فدا/ قربانی کسی شدن» به جای «دوست داشتن»، «خدمتکار کسی بودن» به جای «میزبان کسی بودن»
ج. انتخاب صورت‌های واژگانی در سبک رسمی: «از خدمت شما» به جای «از نزد شما»، «پدر» به جای «بابا»، «منزل» به جای «خانه»

د. کاربرد ضمایر: استفاده از «بنده»، «حقیر»، «مخلص»، «چاکر»، «اینجاناب» و حتی «ما» به جای «من»، استفاده از «شما» به جای «تو»، استفاده از «جنابعالی/سرکارعالی» به ترتیب برای «شما»ی مذکر و مونث، استفاده از «وی»، «ایشان» به جای «او»، استفاده از «ایشان» به جای «آنها».

ه. قسم‌واژه‌ها: وجه اصراری بسیاری از تعارفات و در واقع نشان اینکه گوینده در تعارف خود صادق است معمولاً با استفاده از انواع قسم‌واژه‌ها مثل «به خدا»، «به جان خودم»، «به جدم»، «به ولای علی»، «به همین برکت» و ... شکل می‌گیرد.

و. کاربرد صورت‌های رسمی افعال پرکاربرد، مثلاً:

«محبت کردن»، «تقدیم کردن»، «لطف کردن» به جای «دادن»
«عرض کردن»، «(دستور) فرمودن/ دادن» به جای «گفتن»

«زیارت کردن»، «خدمت رسیدن»، «شرفیاب شدن»، «سرافراز شدن»، «ملاقات کردن» به جای «دیدن»
«در خدمت بودن» به جای «با هم بودن»
«تشریف آوردن»، «تشریف فرما شدن»، «سرفراز فرمودن»، «قدم رنجه کردن»، «حضور به هم رساندن» به جای «آمدن»

«مرخص شدن» به جای «رفتن»

«تشریف داشتن» به جای «بودن»

ز. کاربرد مترادفات متعدد در خواهش‌واژه‌ها مثل «لطفا»، «خواهش می‌کنم»، «تمنا دارم»، «استدعا می‌کنم» و ...
«امری/اوامری داشتن»، «فرمایشی داشتن» به جای «کاری داشتن/درخواستی داشتن».

ساختارهای نحوی

الف. وجه دعایی: جملات در وجه دعایی مثل خسته نباشید، مبارک باشد، برنبینی، خدا قوت، سفر به خیر، نوش جان و ... کاربرد بسیار فراوانی در ادای تعارفات فارسی دارند. این درحالیست که معمولاً آموزش این وجه چندان که باید و شاید در کتاب‌های آموزش زبان فارسی مورد توجه قرار نمی‌گیرد. وجه دعایی منفی مثل «خدا نکند» و نیز نفرین بر خود مثل «بمیرم»، «نباشم»، «خدا مرگم بده» معمولاً در تعارفاتی که برای همدردی رد و بدل می‌شود مورد استفاده قرار می‌گیرد. معمولاً کلمه دعا و آرزو مثل «الهی» و «ای کاش» از عبارات تعارفی حذف می‌شود. گاهی هم در برخی جملات دعایی فعل از آخر جمله حذف می‌شود مثل «فدای سرت» که صورت محذوف «فدای سرت باد» است. گاهی از فعل «خواهان بودن» برای بیان دعا و آرزو استفاده می‌شود. این فعل اغلب محذوف می‌شود. مثلاً جمله «سلامتی شما» کوتاه شده جمله «سلامتی شما را خواهانم» می‌باشد.

ب. وجه تعجبی: جملات در وجه تعجبی نیز برای ادای برخی تعارفات معمولاً مشتمل بر تمجید مورد استفاده قرار می‌گیرد مثل: چه خانه زیبایی دارید! در این جمله مقصود گوینده ابراز تعجب نیست، بلکه تمجید از مخاطب و دارایی‌های اوست.

ج. وجه امری: امر و نهی مودبانه در دعوت‌های تعارف‌آمیز کاربرد فراوان دارد که معمولاً با درخواست واژه‌ها یا قیود درخواست صورت امری آنها تعدیل و تلطیف می‌شود.

د. وجه اخباری: جملات اسنادی و غیراسنادی در زمان‌های حال و گذشته در انواع تعارفات از جمله تعارفات تواضع، سپاسگزاری و تمجید کاربرد فراوان دارند. مثلاً وقتی در پاسخ یک تعارف می‌گوییم: «نمک پرورده‌ایم» یا وقتی برای سپاسگزاری می‌گوییم «با شما به ما خیلی خوش گذشت» یا حتی وقتی در تمجید کسی می‌گوییم «باعث افتخار هستی». گاهی فعل ربطی از پایان جملات اسنادی حذف می‌شود، مثلاً وقتی می‌گوییم «مشتاق دیدار» که در واقع صورت کوتاه شده «مشتاق دیدارت هستم» در همه تصریف‌هایش است. به این ترتیب، می‌بینیم که وفور کاربرد ساختارهای تعارفی باعث شکل‌گیری گونه‌های اقتصادی جملات شده است.

ه. وجه پرسشی: معمولاً تعارفات با وجه پرسشی مطرح نمی‌شوند. اما تعدادی از تعارفات از طریق استفهام

انکاری انجام می‌شود. مثلاً وقتی در پاسخ عبارت تعارف‌آمیزی برای سپاسگزاری یا عذرخواهی یا تواضع گفته می‌شود: «این حرفا چیه؟».

و. استعاره‌سازی به‌گویانه: در سطح فراتر از واژگان در بسیاری از تعارفات با نوعی استعاره‌سازی به‌گویانه نیز روبه‌رو هستیم. مثلاً وقتی در پاسخ عذرخواهی کسی که می‌گوید «بخشید پشتم به شماست»، گفته می‌شود «گل پشت و رو نداره» یا در تبریک موفقیت شخصی گفته می‌شود «گل کاشتی»، استعاره‌های به‌گویانه مشاهده می‌شود.

بحث و نتیجه‌گیری

این پژوهش با هدف ارائه تصویری منسجم از یکی از عناصر مهم فرهنگ-زبانی ایرانی یعنی تعارف و نقش‌های آن و دستیابی به فهرستی از اهداف و وجه‌های و موقعیت‌های تعارف و تعارفات متناظر هر موقعیت در فرهنگ و زبان فارسی به منظور به کارگیری آن‌ها در تدریس این مؤلفه فرهنگی مهم و نیز تهیه درسنامه آموزش تعارف به غیرفارسی‌زبانان انجام شده است. این پژوهش تکمله‌ای زبان‌شناختی-آموزش‌زبانی بر پژوهش بسیار روشنگر مردم‌شناختی-زبانی کوتلاکی (۱۹۸۷) است که کوشیده است تصویر واقع‌گرایانه و منسجمی از کارکردهای وجه‌های و تعاملی، موقعیت‌ها، ساختارهای زبانی و صورت‌های زبانی تعارف به دست دهد. این پژوهش در گام نخست، مبانی نظری و عملی تعارف را آنطور که در آثار پیشین و به ویژه در اثر عمیق کوتلاکی آمده است در قالبی موجز پیش چشم معلمان زبان بیاورد. سپس براساس صورتبندی منسجمی از یافته‌های پیشینیان مجموعه داده‌های تعارفی استخراج‌شده را از منظر وجه‌های، کارکردی، موقعیتی و راهبرد کلامی بررسی نموده است. این تتبع همسوی با پژوهش کوتلاکی (همان) نشان می‌دهد که تعارف در زبان فارسی عمدتاً مبتنی بر سه اصل احترام، تواضع و صمیمیت است. اگرچه مواردی از تعارف وجود دارد که اصول تواضع و صمیمیت را دنبال نمی‌کند و ممکن است بعضاً اهداف دوری جستن، منفعت‌جویی شخصی یا کنترل افراد را داشته باشد، همه تعارفات حتی اگر صوری اصل احترام را دنبال می‌کنند. ضمن اینکه در تعاملات روزمره ایرانی کمتر با چنین نوع تعارفاتی مواجه هستیم و شاهد آن اینکه در مجموعه داده‌های این پژوهش هیچ مثالی از این نوع تعارفات مشاهده نشد. داده‌های این

کارکردهای سلام و احوالپرسی، اظهار خشنودی از دیدار و آشنایی، آرزو و دعا و معرفی

ب. موقعیت پذیرایی شامل کارکردهای خوشامدگویی، دعوت به داخل منزل / اتاق، دعوت به خوردن و نوشیدن، دعوت به نشستن در جایی خاص، پوزش از کوتاهی در پذیرایی، پوزش از مزاحمت و سپاسگزاری

ج. موقعیت پرسش / درخواست شامل کارکردهای قرار / درخواست دیدار، درخواست کالا / خدمت، درخواست خدمتگزاری، پرسش از قیمت، درخواست پرداخت، درخواست نظر، درخواست پذیرش

د. موقعیت سپاسگزاری شامل کارکردهای ابراز رضایت، ابراز محبت، دعای خیر

ه. موقعیت همدلی و همدردی شامل کارکردهای دعای خیر و تبریک، خود مقصرانگاری، تسلیت و دلسوزی

ح. موقعیت تمجید و تشویق شامل کارکردهای تمجید برای ادای احترام، تمجید متواضعانه، تمجید مبتنی بر اعتماد، تمجید خصوصیات ظاهری و اخلاقی و تشویق و ترغیب

ک. موقعیت داد و دهش شامل کارکردهای پیشنهاد همکاری، هدیه دادن و گرفتن، قرض دادن و گرفتن

ل. موقعیت حضور و غیاب و آمد و رفت شامل حالات حضور و غیاب، کارکردهای به سفر رفتن، خوشامدگویی و ورود و خروج

م. پایان دیدار شامل کارکردهای کسب اجازه برای ترک، خداحافظی، سلام رساندن، خروج و بدرقه مسافر.

برای هر کارکرد متضمن تعارف، یک یا چند مثال داده شده است و ساختارهای زبانی تعارف مورد نظر معین گردید.

در گام بعدی، واژه‌ها و مشخصه‌های دستوری موجود تعارفات مشخص و فهرستی از واژگان، فرایندهای واژگانی و نحوی موجود تعارف به دست داده شد. مجموعه یافته‌های این پژوهش می‌تواند در درجه اول فهم واقع‌گرایانه این فرایند مهم فرهنگ ایرانی را تسهیل نموده و نیز نقطه آغازی برای تدوین درسنامه‌های آموزش تعارف به غیرفارسی‌زبانان قرار گیرد.

پژوهش یافته آزاد ارمکی و بیکران بهشت (۱۳۸۹) را مبنی بر این که لزوماً تعارفات غیرواقعی نیستند که برونداد آنها ناخشنودی است، بلکه خشنودی و ناخشنودی مشارکت‌کنندگان در تعامل تعارف‌آمیز بستگی به موقعیت آنها دارد. چه بسا تعارفات صادقانه‌ای که بروندادی ناخوشایند دارند. پژوهش حاضر بر خلاف پژوهش آزاد ارمکی و بیکران بهشت (همان) موقعیت مکالمات تعارف‌آمیز را صرفاً محدود به موقعیت تقاضا یعنی پیشنهاد آرایه خدمت (از جانب گوینده) و امتناع و رد (از جانب مخاطب) نمی‌داند، بلکه مجموعه موقعیت‌های آغاز دیدار / مکالمه (باب صحبت‌گشایی)، پذیرایی، تقاضا، سپاسگزاری، همدردی، تمجید و تقدیر، داد و دهش، بود و نبود و آمد و رفت و پایان دیدار را چه در تعاملات روزمره عادی و چه در تعاملات رسمی‌تر موقعیت‌هایی تعارف‌محور قلمداد می‌کند. کارکرد تنها یکی از کارکردهای بسیار تعارفات شامل مقابله به مثل مثبت، همبستگی و جبران هستند. نکته اینکه پاسخ درخور به یک تعارف معمولاً متضمن نوعی افزایش از انواع مختلف است. مثلاً مخاطب می‌کوشد تقدیری را که از او شده است با صورت‌های زبانی شدیدتر از آنچه گوینده به کار برده است پاسخ گوید. یا اینکه اگر گوینده از مجردات سخن گفته، مخاطب بحث را انتزاعی کرده و با استعاره‌های به‌گونه‌ای پاسخ او را بدهد. یا دست کم اینکه با عبارت یا عباراتی طولانی‌تر تعارف را پاسخ بگوید. به این ترتیب، تعارف را از این نظر می‌توان یک زبان ورزی عاطفی قلمداد کرد. این مشاهده موید نظر کوتلاکی در این خصوص است که پیشی گرفتن در خیر رسانی یک امتیاز و ارزش اجتماعی قلمداد می‌شود. نه موقعیت مختلف که به کارگیری تعارف در آنها متداول است با توجه به داده‌های این پژوهش چنین تعیین شد: آغاز دیدار / مکالمه (باب صحبت‌گشایی)، پذیرایی، تقاضا، سپاسگزاری، همدردی، تقدیر، داد و دهش، بود و نبود و آمد و رفت و پایان دیدار. هر موقعیت به طور معمول شامل کارکردها و یا حالات خاصی به شرح زیر است:

الف. موقعیت آغاز دیدار / مکالمه (باب صحبت‌گشایی) شامل

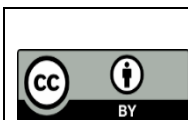
منابع

آموزش زبان فارسی به‌عنوان زبان دوم. زبان فارسی و گویش‌های ایرانی، سال سوم، دوره اول، شماره ۵: ۳۳-۴۴. صفوی، کورش. (۱۳۸۴). فرهنگ توصیفی زبان شناسی. انتشارات فرهنگ معاصر، تهران.

آزاد ارمکی، تقی و بیکران بهشت، محمد. (۱۳۸۹). «تعارف در زیست روزمره ایرانی»، برگ فرهنگ، شماره ۲۲: ۱۹۶-۲۰۹. جعفری، فاطمه و غیائی زارچ، ابوالقاسم. (۱۳۹۷). «تعارف و روابط اجتماعی ایرانیان: مطالعه‌ی موردی تعارف در

- ایران‌شناسی، سال ۱، شماره ۶: ۱۰۵-۱۲۳.
- کلانتری دهقی، مرضیه. (۱۳۹۸). واکاوی تعارفات ایرانی برای استفاده در آموزش زبان فارسی به غیرفارسی‌زبانان براساس رویکرد ارتباطی. پایان‌نامه‌ی کارشناسی ارشد، دانشگاه شهید بهشتی، تهران.
- کوتلاکی، سوفیا (ترجمه آذردهخت جلیلیان و زهرا فرخ‌نژاد). ۱۳۹۷. نظام ادب، تعارف و مفهوم وجهه در فرهنگ ایرانی. شرکت انتشارات علمی و فرهنگی. تهران.
- Amouzadeh, M., & Tavangar, M. (2005). Sociolinguistic transfer: The case of Persian speakers in Australia. *International Journal of Applied Linguistics*, 147-148, 63- 78.
- Asdjodi, M. (2001). A comparison between Ta'arof in Persian and Limao in Chinese. *International Journal of Sociology of the Language*, 148, 71-92.
- Austin, J. L. (1962). *How to do things with words*. Oxford: University Press.
- Beeman, W. O. (1986). *Language status and power in Iran*. Indiana University Press.
- Brown, P., & Levinson, S. (1978). Universals in language usage: Politeness phenomena. In E. Goody (Ed.), *Questions and politeness: Strategies in social interaction* (pp. 56-310). Cambridge: Cambridge University Press.
- Brown, P., & Levinson, S. C. (1987). *Politeness: Some universals in language usage*. Cambridge University Press.
- Fraser, B. (2010). Pragmatic competence: The case of hedging. In G. Kaltenbock, W. Mihatsch, & S. Schneider (Eds.), *New approaches to hedging* (pp. 15-34). Emerald Group Publishing Limited.
- Fraser, B. (1990). Perspectives on politeness. *Journal of Pragmatics*, 14, 219-236.
- Fraser, B., & Nolen, W. (1981). The association of deference with linguistic form. *International Journal of Sociology of Language*, 27, 93-110.
- Goffman, E. (1974). *Frame analysis: An essay on the organization of experience*. Harvard University Press.
- Grice, H. P. (1975). Logic and conversation. In P. Cole, & J. L. Morgan. (Eds.), *Syntax and semantics*, (Vol. 3, Speech Acts) (pp. 41-58). New York: Academic Press.
- Isaacs, E., & Clark, H. (1990). Ostensible invitations. *Language in Society*, 19(4), 493-509.
- Koutlaki, S. (1997). *The Persian system of politeness and the concept of face in Iranian culture* (Doctoral Thesis), University of Wales.
- Koutlaki, S.A. (2002). Offers and expressions of thanks as face enhancing acts: Ta'arof in Persian. *Journal of Pragmatics*, 34 (12), 1733-1756.
- Koutlaki, S.A. (2009). Two sides of the same coin: How the notion of 'face' is encoded in Persian communication. In F. Bargiela-Chiappini & M. Haugh (Eds.), *Face, communication and social interaction* (pp. 115-130). Equinox. London.
- Koutlaki, S. A., & Mohammadi, H. (2017). *Apologies and face: An exploration in Iranian culture*. Fourth International Conference on Language, Discourse and Pragmatics, Ahvaz, Iran.
- Kramsch, C. (1993). *Context and culture in language teaching*. Oxford: Oxford University Press.
- Lakoff, R. (1977). What you can do with words: Politeness, pragmatics and performatives. In R. Rogers, R. Wall & J. Murphy (Eds.). *Proceedings of the Texas Conference on Performatives, Presuppositions and Implicatures* (pp. 79-106). Center for Applied Linguistics.
- Leech, N. G. (1983). *Principles of pragmatics*. London: Longman.
- Moghaddam, M.M. (2017). Politeness at the extremes: Iranian women's insincere
- داوری اردکانی، نگار. (۱۳۸۶). «نمادهای هویت ایرانی و زبان فارسی». مطالعات ملی، سال ۸، دوره ۲، شماره ۳۰: ۳-۲۶.
- عبدالکریمی، سپیده. (۱۳۹۶). درآمدی بر زبان‌شناسی اجتماعی. تهران: آوای خاور.
- علیرضایی، شایلی. (۱۳۸۷). «تعارف در فرهنگ مردم ایران». نجوای فرهنگ، شماره های ۸ و ۹: ۱۰۱-۱۱۴.
- فایکا، زورن. (۱۳۹۵). «ادب و تعارف در ایران»، پژوهش‌های

- responses to compliments. *Language and dialogue*, 7, 413-431.
- Mao, L.R. (1994). Beyond politeness theory: 'Face' revisited and renewed. *Journal of Pragmatics*, 21, 451-486.
- Pinto, D. (2011). Are Americans insincere? Interactional style and politeness in everyday America, *Journal of Politeness Research*, 7(2), 215-238.
- Simmel, G. (1971[1903]). The metropolis and mental life. In D. N. Levine (Ed.), *Georg Simmel on Individuality and Social Forms* (pp. 324-339). Chicago: University of Chicago Press.
- Yule, G. (2000). *Pragmatics*. Oxford: Oxford University Press.

COPYRIGHTS

© 2023 by the authors. Licenses PNU, Tehran, Iran. This article is an open access article distributed under the terms and conditions of the Creative Commons Attribution 4.0 International (CC BY4.0) (<http://creativecommons.org/licenses/by/4.0>)